

1962

ČÍSLO 105

zprávy

VLASTIVĚDNÉHO
ŮSTAVU
V OLOMOUCI

OD MÉLIÈSE KE KARLU ZEMANOVĚ

Dne 22. července 1962 byla ve Vlastivědném ústavu v Olomouci zahájena výstava trikového filmu, pořádaná ve spolupráci s francouzskou kinotékou a čs. státním filmem. Zahájení se zúčastnili z francouzské strany kulturní atašé francouzského velvyslanectví z Prahy pan Pierre Déjean a generální sekretář francouzské kinotéky pan Henri Langlois z Paříže. Při zahájení přednesl pan Déjean v zastoupení francouzského velvyslanectví tento projev:

„De Méliès à Karel Zeman,“ le titre donné à cette exposition évoque plus de 65 ans d'histoire du cinéma, en même temps qu'il souligne les rapports étroits entre le cinéma français et le cinéma tchécoslovaque et illustre l'affinité entre le génie national de nos deux pays.

N'est-ce pas chez vous, permettez-moi de le rappeler, que notre Jules Verne a situé, dans son imagination, la première représentation cinématographique mondiale, dans ce vieux château féodal de Slovaquie orientale, qui domine la vallée de la Laborca et qui est devenu sous sa plume „Le Château des Carpathes“. Dans ce roman, l'une de ses oeuvres les plus curieuses sans doute, si elle n'est pas l'une des plus connues, l'écrivain a non seulement pressenti, mais décrit avec une singulière précision, le cinéma et la télévision.

Georges Méliès, son contemporain et son cadet, appartient à la même famille d'esprits, à ces visionnaires qui, par la fantaisie féconde et inventive de leur imagination, ont eu l'intuition des temps futurs et qui, dans leurs anticipations audacieuses, ont été en avance d'un demi-siècle sur les savants et les techniciens de leur temps.

Les „voyages à travers l'impossible“, pour reprendre un titre de Jules Verne, ces voyages fantastiques sous les mers ou dans la lune que l'écrivain avait racontés dans ses romans d'une manière si captivante, Georges Méliès allait, grâce au cinéma, leur apporter la magie supplémentaire du visuel, l'illusion de la chose vue, de l'aventure vécue, la quasi-réalité de l'image, avant que les hommes de notre temps ne les réalisent véritablement et ne fassent de l'impossible le possible, du rêve d'hier la réalité d'aujourd'hui.

S'il est vrai que ce sont nos rêves qui déterminent souvent nos actes, que les poètes appellent l'événement et peut-être le provoquent, Jules Verne et Georges Méliès peuvent être considérés à juste titre comme les précurseurs des cosmonautes et des constructeurs de fusées interplanétaires.

Les Frères Louis et Auguste Lumière, tirant profit des nombreux travaux convergents poursuivis alors dans différents pays, avaient mis au point en 1895 le premier appareil simple et pratique de cinéma, faisant passer cette invention du stade des expériences scientifiques à celui de l'utilisation pratique, du laboratoire à la vie.

Mais si les Lumière, des physiciens, des savants, ne songèrent qu'à capter, selon une formule chère aux contemporains, „la nature prise sur le vif“, qu'à réaliser des documentaires et des bandes d'actualité, Georges Méliès, un directeur de théâtre comprit d'emblée les immenses possibilités qu'ouvrait l'invention nouvelle; il voulut faire du cinéma un spectacle aux modes nouveaux d'expression. Il fut le créateur du film de fiction.

Personnage extraordinaire, qui fourmillait d'idées et d'inventions il se fit à la fois producteur, caméraman, scénariste, metteur en scène, décorateur, costumier et souvent interprète.

On doit à Méliès presque toutes les trouvailles cinématographiques encore en usage aujourd'hui: le fondu de l'image, les surimpressions, le dédoublement des personnages, le gros plan, le ralenti, l'accélééré, le travelling, qui deviennent autant de moyens nouveaux au service des créateurs de ce qu'on allait appeler bientôt l'7ème art.

Il réalisa 4.000 bandes environ, sur les sujets les plus variés, de grandes mises

en scène historiques, comme sa Jeanne d'Arc, des reconstitutions d'actualités comme son Affaire Dreyfus sortie en 1899, l'année même de la grâce du condamné, des opéras filmés comme Faust ou le Barbier de Séville, des fantaisies burlesques, des films-poursuite comme les aventures du bandit fanfaron Robert Macaire, des drames réalistes.

Mais il fut surtout le grand pionnier du film de truquage, qui lui permettait de donner libre cours à sa fantaisie créatrice.

Et c'est dans cette lignée que nous retrouvons votre Karel Zeman, qui a su redonner à ce genre cinématographique une actualité et une jeunesse nouvelles, Karel Zeman qui assura sa réputation internationale à l'Exposition de Bruxelles avec son „Invention diabolique“ inspirée de Jules Verne et qui vient de nous donner — cinquante et un ans après „Les aventures du Baron Münchhausen“ de Georges Méliès — „Les aventures du Baron Münchhausen — du Baron Prašil“ de Karel Zeman.

Et son jeune émule Lipsky avec son film d'anticipation „L'homme du premier siècle“, nous apporte lui aussi en 1962, comme naguère Jules Verne et Méliès, un nouveau „voyage à travers l'impossible“, mais un impossible qui, les réalisations récentes nous en sont garantes, s'avèrera peut-être le possible de demain. Qu'il me soit permis, au nom de l'Ambassade de France, d'adresser mes félicitation et mes remerciements à tous ceux qui ont contribué à la conception et à l'installation de cette belle exposition à la gloire de notre grand compatriote, au premier lieu au musée d'Olomouc qui a bien voulu, après les expositions du Palais de la Découverte à Paris et du Musée National Technique à Prague ouvrir ses salles à cette nouvelle manifestation culturelle franco-tchécoslovaque. Que soit remercié la Cinémathèque Française et le film d'État tchécoslovaque pour tout le matériel précieux qu'elle ont mis à la disposition des organisateurs“.

Po tomto projevu otevřel pan Langlois a soudružka Zemanová, v zastoupení svého nepřítomného manžela výstavu, která se od prvního okamžiku těšila zcela mimořádnému zájmu návštěvníků.

Tadeáš Czudek

ZPRÁVA O GEOMORFOLOGICKÉM VÝZKUMU HLUČÍNSKÉ PAHORKATINY.

Abstrakt. V předložené zprávě uvádí autor některé poznatky o geomorfologických poměrech Hlučínské pahorkatiny. Dochází k názoru, že reliéf této pahorkatiny je reliéfem periglaciálním.

1. Úvod.

Hlučínská pahorkatina je podle J. HROMÁDKY (1956) nižší orografickou jednotkou v rámci Oderské nížiny. Její reliéf je mírně zvlněný a má měkké tvary. Základní rysy tohoto reliéfu vznikly na sedimentech kontinentálního zalednění. Tvoří je široce zaoblené rozvodní hřbety, plošiny, široká údolí, často s asymetrickým příčným profilem a mírně skloněné svahy. V oblasti Hlučínské pahorkatiny, k níž autor nepočítá území v okolí obce Bobrovníky a území v okolí kóty 279,7 m jihovýchodně od obce Petřkovice, zabírají daleko největší plochu kvartérní sedimenty. Tyto uloženiny mají zároveň rozhodující význam pro poznání vývoje reliéfu studovaného území. Jejich podloží tvoří terciérní a karbonské horniny, které vystupují na povrch terénu jen na ojedinelých místech.

Kvartérem Hlučínské pahorkatiny se zabývala již v druhé polovině minulého století celá řada badatelů. Novou etapu ve výzkumu kvartérních sedimentů této oblasti zahájili v roce 1952 pracovníci kvartérního oddělení Ústředního ústavu geologického v Praze, z iniciativy a za přímé účasti K. ŽEBERY. Tento výzkum

umožnil vyřešit celou řadu klíčových problémů Hlučínské pahorkatiny, zejména pak bezpečné prokázání dvou zalednění — halštrovského a sálského (J. MACOUN - VI. ŠIBRAVA 1958 b).

Z kvartérních sedimentů jsou zastoupeny sedimenty glacigenní, glaciakustrinní, glacifluviální, fluviální, eolické, deluviální a sedimenty organické. Podrobně jsou popsány zejména v pracích J. MACOUNA, VI. ŠIBRAVY, K. ŽEBERY a VI. KROU-
TILÍKA, na něž odkazují.

II. Geomorfologický vývoj v mladším pleistocénu.

Ve studovaném území můžeme rozlišit dvě základní skupiny povrchových tvarů. Jsou to jednak rozvodní části terénu, jednak údolí.

Rozvodní části terénu jsou tvořeny rozvodními hřbety a velmi mírně zvlněnými plošinami, jejichž povrch je buď téměř vodorovný, nebo se pozvolna sklání. Plošiny jsou vzájemně odděleny širokými a mělkými sedly, údolími, nebo mírně skloněnými svahy. Často přecházejí do široce zaoblených rozvodních hřbetů. Tento přechod je velmi pozvolný a na četných místech lze těžko určit přesnou hranici mezi uvedenými tvary.

V odkryvech je vidět, že sedimenty kontinentálního zalednění jsou zarovnány sečným povrchem plošin a rozvodních hřbetů. Tento sečný povrch je na mnohých místech kryt kongeliflukčními sedimenty a sprašovými hlínami. Z toho vyplývá, že plošiny a rozvodní hřbety nejsou tvarem ledovcové akumulace. Při jejich vzniku měly hlavní význam geomorfologické procesy, probíhající v periglaciální klimamorfogenetické oblasti v době ústupu ledovce z období sálského glaciálu.

Údolí mají ve studovaném území dvojí charakter. Jsou to jednak údolí stále, nebo po většinu roku protékána vodním tokem, jednak údolí suchá, nebo protékána malým potůčkem jen po krátkou dobu v roce. K první skupině patří údolí větších vodních toků. Tato údolí mají rovné dno, rozvěřený a velmi často asymetrický příčný profil. V pásmu hlučínské čelní náporové morény (J. MACOUN—VI. ŠIBRAVA 1958 a) dosahují hloubky až okolo 30 m. Suchá údolí se vyskytují jednak v pramenných úsecích údolí větších vodních toků, jednak jako malá údolí, která se spojují s údolími vyššího řádu. Tato údolí jsou v průměru mělká, mají úvalovitý a často rovněž asymetrický příčný profil a jejich snahy jsou stejně jako u výše popsaných údolí rýhovány úpady.

Pokud jde o vznik údolí větších (hlavních) vodních toků, lze předpokládat, že se začala vyvíjet současně s ústupem ledovce z období sálského glaciálu, tedy ještě v podmínkách, kdy před čelem ustupujícího ledovce vládlo periglaciální podnebí. Při vývoji těchto údolí působily geomorfologické procesy v chladných a teplých obdobích mladšího pleistocénu, přitom procesy v periglaciálním podnebí měly rozhodující význam na vznik jejich dnešních tvarů. Suchá údolí vznikala v periglaciálních podmínkách, stejně tak jako periglaciální úpady, působením kongeliflukce a plošného splachu.

Asymetrie údolních svahů se vyskytuje jak u větších, tak i u suchých údolí. Příkřejší údolní svahy jsou exponovány k západním směrům (k západu, severozápadu a jihozápadu) a jsou od údolního dna odděleny výrazným úpatím. Mírnější svahy jsou delší a hranice mezi nimi a údolním dnem je méně výrazná. Tyto svahy jsou většinou pokryty mocnou pokrývkou sprašových hlín, která se na příkřejších údolních svazích buď nevyskytuje, nebo dosahuje malých mocností.

Vznik asymetrie údolí byl vyvolán nestejným průběhem periglaciálních denudačních procesů na protilehlých údolních svazích a boční erozí vodních toků. Nestejný průběh svahové modelace byl způsoben rozdílným slunečním ozářením protilehlých údolních svahů a podporován sněhovou pokrývkou. V mnohých případech vývoj asymetrie předcházel sedimentaci sprašových hlín.

Z uvedeného vyplývá, že na území Hlučínské pahorkatiny se nevyskytují čerstvé tvary ledovcové akumulace. I když se v reliéfu projevuje oblast hlučínské čelní náporové morény, jsou její původní tvary již značně rozrušeny. Reliéf studovaného území je mladopleistocenního stáří, avšak nepatří k cyklu glaciálnímu a nemá tedy charakter glaciálního akumulárního reliéfu. Při vývoji dnešních základních rysů studovaného území se uplatnily procesy periglaciálního geomorfologického cyklu v době po ústupu ledovce z období sálského glaciálu do té míry, že zde můžeme mluvit plným právem o periglaciálním reliéfu.

III. Geomorfologický vývoj v holocénu.

Nejtypičtějším tvarem, vzniklým v holocénu jsou v oblasti Hlučínské pahorkatiny strže. Nejvíce se vyskytují v oblasti hlučínské čelní náporové morény, kde je reliéf nejčlenitější. V ostatním území je strží daleko méně. Většina jich patří do skupiny strží údolních. Strže začínají obvykle náhlým zářezem a dosahují hloubky až okolo 10 m. K dalším holocenním tvarům patří zářezy koryt vodních toků, holocenní úpady, boční erozi podkopávané nárazové svahy, sesuvy, náplavové kužely a úvozy. V současných podmínkách dochází rovněž k dalšímu vývoji asymetrie údolních svahů.

Účinek holocenních geomorfologických procesů v celkové tvářnosti reliéfu je ve srovnání s pleistocenními morfogenetickými procesy zatím malý.

Literatura:

DYLIK J., 1953: O peryglacialnym charakterze rzeźby środkowej Polski. *Acta Geographica Universitatis Lodziensis*, 4, vyd.: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, wydziel. III, Nr. 24, Łódź.

HROMÁDKA J., 1956: Orografické třídění Československé republiky. *Sborník čs. spol. zem.*, sv. LXI, Praha.

KUNSKÝ J., 1955: Příspěvek ke geomorfologii Opavska. *Přírodovědecký sborník Ostravského kraje*, roč. XVI, 1955, Opava.

MACOUN J. — ŠIBRAVA VI., 1958 a: K otázce zalednění Hlučínska a Opavska. *Anthropozoikum VII*, 1957, Praha.

MACOUN J. — ŠIBRAVA VI., 1958 b: Morénové sedimenty halštovského zalednění na Hlučínsku. *Věstník ÚUG*, roč. XXXIII, 1958, Praha.

MACOUN J. — ŠIBRAVA VI., 1961: Vysvětlivky k základní geologické mapě čtvrtohorních pokryvných útvarů ČSSR, 1:25 000, M - 34-73-A-a, Kravaře, Praha.

ŠIBRAVA VI. — KROUTILÍK VI., 1957: Peryglacialne zjawiska w okolicy Hlučina i Opawy. *Biuletyn Peryglacialny*, No 5, Łódź.

VITASEK F., 1928: Morfologický vývoj Hlučínska. *Spisy vydané přírodovědeckou fakultou Masarykovy university*, č. 66, Brno.

ZEBERA K., 1956: Stručný přehled základních výsledků výzkumu čtvrtohorních pokryvných útvarů na Ostravsku za léta 1952—1954, *Anthropozoikum V*, 1955, Praha.

ZEBERA K., 1958: Československo ve starší době kamenné, Praha.

ZEBERA K., 1962: Geografické rozšíření některých kvartérních sedimentů v Československu. *Anthropozoikum X*, 1960, Praha.

BERICHT ÜBER DIE GEOMORPHOLOGISCHE UNTERSUCHUNG DES HULTSCHINER HÜGELLANDES

(Zusammenfassung)

Das Relief des Hultschiner Hügellandes ist mässig gewellt. Die Grundrisse dieses Reliefs entstanden auf den Ablagerungen der Kontinentalvereisung. Sie werden durch breit abgerundete Wasserscheiderücken, fast ebene oder nur wenig geneigte Flächen, mässig geneigte Hänge und breite Täler, oft mit dem asymmetrischen Querprofil gebildet.

Im Vergleich zu den im Bereich der letzten Kontinentalvereisung liegenden Gebieten, weist das Hultschiner Hügelland keine Formen der Gletscherakkumulation auf. Die ursprünglichen Formen der Gletscherakkumulation aus der Zeit der letzten Vereisung

des Hultschiner Hügellandes (Saalevereisung) sind in dem Masse verändert, dass sie nicht mehr die typischen Formen der Gletscherakkumulation bilden. Bei der Entwicklung der Grundrisse des untersuchten Gebietes waren die Prozesse der periglazialen geomorphologischen Zyklus in der Zeit nach dem Gletscherrückgang der Saalevereisung in einem so grossem Masse geltend, dass wir hier mit vollem Recht von einem periglazialen Relief sprechen können.

Vladimír P a n o š

ZPRÁVA O NÁLEZU MRAZEM TŘÍDĚNÝCH PŮD NA DRAHANSKÉ VRCHOVINĚ

Mrazem tříděné půdy jsou mrazové půdní zjevy, vznikající vytríděním kamenité složky nehomogenních kamenitých zemin působením mrazu. Ve světové literatuře se pro ně užívá obvykle označení „strukturní půdy“ (například v ruské literatuře „strukturnyje počvy“, v polské „gleby strukturalne“, v anglické „structural soil“, v německé „Strukturböden“, v italské „suoli strutturali“ atd.). Třídění je podmíněno hlavně regelačními pochody, při nichž vlivem heterogenního ledu vymrzá ze zemin skelet (T. T. PATERSON 1940) a vytváří v povrchové struktuře různé tvary, respektive obrazce. Podle podoby těchto tvarů se strukturní půdy dělí na dlážděné, brázděné a kamenité polygonální půdy (srv. J. SEKYRA 1960). Mezi těmito typy existuje mnoho přechodných forem.

Na území ČSSR jsou mrazem tříděné půdy známy z nivální a subnivální zóny vyšších pohoří a většinou se považují za fosilní jevy, příslušné pleistocenní periglaciální klimamorfogenetické oblasti. V hornatinách České vysočiny byly popsány z výšek nad 1350–1400 m n. m. zatím jen z Krkonoš (B. HÖGBOM 1914, J. F. GELLERT–A. SCHÜLLER 1929, C. SCHOTT 1931, A. DÜCKER 1937, W. WALCZAK 1948, 1950, J. KUNSKÝ–Q. ZÁRUBA 1950) a z Vysokého Jeseníku (zvláště M. PROSOVÁ 1952, 1954 a jiní).

V severní části Dražanské vrchoviny, kterou J. HROMÁDKA (1956) označuje jako „Bouzovská vrchovina“, jsem při podrobném geomorfologickém mapování zjistil četné a výrazné stopy působení periglaciálních pochodů na předkvartérní reliéf. Mimo jiné jsem našel v klastických zeminách také tvary, které mají všechny typické znaky strukturních půd. Vyskytují se jednak v severozápadní části vrchoviny mezi Bouzovem, Vlčicí a Obectovem v průměrné výšce 400 m n. m. a jednak v jihozápadní části mapovaného území mezi Kladkami, Vysokou a Hartinkovem ve výšce asi 550 m n. m. Protože v tak nízké poloze nebyly v oblasti České vysočiny mrazem tříděné půdy dosud zjištěny, zabýval jsem se — pokud to dovolily cíle a zaměření podrobného geomorfologického mapování — zběžně studiem těchto severodražanských strukturních půd a o svých zatímních poznatcích předběžně referuji. V letní výzkumné kampani 1963 se budu těmito lokalitami zabývat blíže s úmyslem, pokusit se o rozřešení otázky, zda jsou tyto mrazové půdní jevy — v reliéfu Dražanské vrchoviny poněkud exotické — fosilní nebo recentní.

Výskytům mrazem tříděných půd v obou uvedených částech Bouzovské vrchoviny je společné, že jsou vázány jednak výhradně na hrubozrnné spodnokarbonské droby, jednak na specifické tvary reliéfu s týmiž morfografickými rysy. V bouzovské i kladecké části vrchoviny vystupují spodnokarbonské droby vzhledem k ostatním horninám celkem podřízeně v různě širokých i dlouhých pružích. Budují však různě vysoké, izolované kupovité vrchy, vytvářející celé skupiny nebo řady. Tyto vrchy jsou celkem nápadným elementem v převážně plošinatém reliéfu Bouzovské vrchoviny. Jejich temena tvoří obnažené skalní podloží (droby) a zvedají se až 50 m nad úroveň okolního sečného povrchu, vytvořeného buď rovněž na drobách nebo na jiných horninách (většinou hlinitých spodnokarbonských břidlicích). Sečné povrchy před úpatím popsanych vrchů jsou rozčleněny dosti zahlobenými, ale široce rozevřenými úvalovitými údolími. Skalní

dna údolí jsou kromě kongeliflukčních hlín vystlána poměrně mocným kaolinickým eluviem. Reliéf s těmito rysy byl v oblasti Českomoravské vrchoviny nazván „žďárským typem reliéfu“ (srv. T. CZUDEK—J. DEMEK 1962). V Bouzovské vrchovině leží na okolních plošinách ještě místy křemenné šterky, pocházející z rozpadlých cenomanských bazálních slepenců, zachovaných dosud in situ na západním okraji vrchoviny (Březinky, Vrážné). Nápadné izolované kupovité vrchy jsou časté i v jižní části Dražanské vrchoviny v blízkosti Boskovické brázdy a blanenského nebo valchovského prolomu, na granodioritu brněnské vyvřeliny i na krystaliniku Zábřežské vrchoviny. Kromě toho vystupují v západní polovině Dražanské vrchoviny zhusta izolované skály nebo skalní hřbítky, místy zcela zahalené sutěmi, i na plošinatých meziúrodních hřbetech. Ve východní polovině Dražanské vrchoviny jsou naproti tomu podobné tvary velmi řídké nebo chybí v plošinatém reliéfu vůbec. Podobný kupovitý reliéf je vyvinut na spodnokarbonských horninách také v okolí Osoblahy, kde jsou v něm dosud zachovány in situ denudační reliktů svrchní křídý. Na Osoblažsku byly kupovité elevace částečně přemodelovány transgredujícím kontinentálním ledovcem a vytvořily se z nich známé formy oblíků. S ohledem na topografické rozložení popsaných forem v západní polovině Dražanské vrchoviny před denudačním okrajem svrchní křídý, s ohledem na existenci podobných kupovitých elevací skalního podloží, pohřebného dosud pod svrchně křídovými sedimenty v blanenském prolomu (srv. V. J. NOVÁK 1925, F. ZVEJŠKA 1944), s ohledem na přítomnost kaolinických zvětralín i přítomnost křemenných valounů z rozrušených cenomanských konglomerátů (srv. V. PANOŠ 1962), klasifikoval jsem popsaný reliéf jako zbytky forem exhumovaného předkřídového povrchu, přemodelované a snížené neogenní planací a periglaciálními pochody v pleistocénu (V. PANOŠ 1961). Z převahy materiálu, pocházejícího z rozrušených svrchně křídových vrstev, ve spodnotortonských regresních a splachových sedimentech, respektive v sedimentech tzv. pestré série patrně panonského stáří, soudím, že exhumace se udála hlavně během ústupu spodnotortonského moře a krátce po ní. V neogénu tedy ještě svrchní křída pokrývala západní část Dražanské vrchoviny (stejně i jihovýchodní část Zábřežské vrchoviny), více než nyní.

Mírně konkávní, většinou však rovné svahy diskutovaných izolovaných vrchů v Bouzovské vrchovině pokrývají sutě. Jejich mocnost roste směrem k úpatí elevací. Soliflukcí jsou drobové sutě přemístěné i daleko na okolní plošiny a objevují se v ornici na obdělávaných polích. Vlastní svahy a vrcholy elevací obdělávány nejsou. V okolí Bouzova jsou však většinou zalesněny a sutě jsou obvykle zarostlé. Třídění skeletu je v nich dosti nezřetelné. V okolí Kladek a Vysoké však jsou tyto vrchy holé, jen střední a dolní části svahů pokrývá řídká keřovitá vegetace nebo travnatý porost. Vystupující spodnokarbonské droby jsou silně zvětralé, místy mají červenou barvu a živce v jejich horninových komponentách jsou kaolinizované. Jsou prostoupené hustou sítí puklin a rozpadají se hranolovitě až deskovitě. Hranáče mají různou velikost, od zcela drobných úlomků až po větší kusy (kolem 10 x 15 cm). Odlučné plochy hranáčů mají drsný povrch, podmíněný vypreparováním křemenných zrn z mezimezerní hmoty. Z některých poloh se netvoří úlomky a droby se rozpadají v hrubozrnný písek. Jak lze pozorovat v několika malých lomech, otevřených na svazích, mají sutě poměrně malou mocnost.

Strukturní půdy jsou vyvinuty jen na svazích obrácených k ZSZ, tedy na svazích morfograficky i klimaticky exponovaných. Na svazích orientovaných jinak se nenacházejí. V horních a středních částech svahů tvoří segregovaný hrubý materiál obloukovitý i uzavřené kruhovité až nepravidelně mnohoúhelníkové obrazce. Pokud lze tyto tvary sledovat, dosahují jejich poloměry rozměrů 0,5 až 2,0 m. Šířka kamenitých obrub je u jednotlivých obrazců různá, obvykle měří 30 až 60 cm. Uprostřed obrazců je materiál značně jemnější, tvořený hlinitopísčitou zeminou až hrubým pískem, promíseným drobnými úlomky. Tato centra jsou

porostlá řídkou travou a mechy a jsou nad kamenité obruby mírně vyklenuta. Podle popsanych znaků lze tyto strukturní půdy klasifikovat jako půdy mikro-polygonální (srv. J. SEKYRA 1960).

Na svazích, které dosahují sklonu 15–30°, jsou kamenité obruby vesměs protaženy ve směru spádu. Úlomky leží na svých větších plochách a jen ojediněle jsou vzpříčené (zvláště na vnějších okrajích). Největší část obrazců na studovaných lokalitách má tvar pruhů hrubé kamenité sutě, obklopených drnovinou s vyšším povrchem. Četná jsou také oválná pole, tvořená hrubými, do sebe zaklíněnými úlomky. Pole i pruhy jsou na svahu uspořádány po vrstevnicích a některé jsou mírně vyklenuté po spádu. Mezi sousedními pruhy pak bývá vyvinut často travou porostlý stupeň. Kamenité polygonální půdy na studovaných lokalitách tedy přecházejí do brázděných půd, které ostatně J. SEKYRA (1960) charakterizuje rovněž jako polygonální půdy, modifikované klinotropními procesy. Patrný je tu velký vliv eolické činnosti a vegetace. Pole segregovaného skeletu mají také rysy dlážděných půd. V místech, kde je při úpatí svah mírně konkávně prohnutý, tj. zřejmě v místech, kde suťový pokryv má největší mocnost, výše popsané obrazce vyznívají. Dále k úpatí svahu pokračuje již zahliněná a zarostlá suť s nepravidelným a nerovným povrchem, na němž nejsou známky segregace zřetelné.

V dolních částech svahů a v širokých sedlech mezi jednotlivými vrchy u Vysoké je na ploše 60 x 70 m vyvinut nápadný kopečkovitý povrch. Jednotlivé, travou porostlé elevace vyčnívají až 50 cm nad okolní povrch. Připomínají thufury, popsané například J. SEKYROU (1960) z Kopského sedla (1760 m n. m.) na rozhraní Vysokých a Belanských Tater, nebo zarostlé polygonální půdy, známé například z Krkonoš. Některé elevace u Vysoké se mi přesto, že byly zmrzlé, podařilo v březnu 1962 prokopat. Na povrchu jsou pokryty drnovinou, pod níž je humózní písčitá hlína prorostlá kořínky, níže pak písčitá hlína s úlomky drob, které jsou směrem k podloží častější a větší. Prokopané kopečky jsou v létě zřejmě obsazeny mravenci. Zatím nemohu rozhodnout, zda jde o tvary zarostlých strukturních půd, jejichž elevace byly použity a modifikovány hmyzem, anebo o tvary biologického původu.

Popsané formy strukturních půd z Bouzovské vrchoviny nejsou příliš typické. S řešením problému jejich vzniku je spojena ještě řada otázek (spolupůsobení vegetace), které se pokusím vysvětlit na základě podrobného výzkumu. Zatím je jisté, že strukturní půdy na studovaných lokalitách vznikly v závislosti na různém stupni rozpadu drob a na suťovém pokryvu malé mocnosti. Jak upozornil například již H. POSER (1933), může skalní podloží nahradit úlohu trvale zmrzlé půdy, nad níž se takové mrazové půdní formy vytvářejí. Kdyby se prokázalo, že jde o jevy recentní, bylo by je možno podle klasifikace J. SEKYRY (1960) označit jako „extrazonální strukturní půdy“. Některé okolnosti však mluví pro jejich periglaciální původ. V tom případě pak je pozoruhodné, že se v hustě obydleném a zemědělsky exploitovaném kraji zachovaly. V každém případě však je výskyt mrazem třídných půd v úrovních 400–550 m na Dražanské vrchovině zajímavý a zaslouží si další pozornosti.

Literatura:

CZUDEK T. — DEMEK J.: Význam pleistocenní kryoplanace na vývoj povrchových tvarů České vysočiny. — *Anthropos*, 14 (N. S. 6), Symposium o problémech pleistocénu, Brno 1961.

DÜCKER A.: Über Strukturböden im Riesengebirge. Ein Beitrag zum Bodenfrost- und Lössproblem. — *Zeitschrift d. Deutsch. Geol. Gesellschaft*, Bd. 89, Berlin 1937.

GELLERT J. F. — SCHÜLLER A.: Eiszeitböden im Riesengebirge. — *Zeitschrift d. Deutsch. Geol. Gesellschaft*, Bd. 81, Berlin 1929.

HÖGBOM B.: Über die geologische Bedeutung des Frostes. — *Bull. Geol. Inst.*, 12, Upsala 1914.

HROMÁDKA J.: Orografické členění Československé republiky. — *Sborník Čs. spol. zeměpisné*, 61, Praha 1956.

KUNSKÝ J. — ZÁRUBA Q.: Periglaciální strukturní půdy v Krkonoších. — Sborník Čs. spol. zeměpisné, 55, Praha 1950.

NOVAK V. J.: Morfologický vývoj neogenních sníženin na Moravě. — Věstn. Král. čes. spol. nauk, roč. 1924, Praha 1925.

PANOS V.: Sloupské údolí a Pustý žleb v Moravském krasu — jejich postavení v krasovém cyklu. Kand. disert. práce, arch. KG ČSAV, Brno 1961.

— Zpráva o podrobném geomorfologickém mapování styčné oblasti Dražanské a Zábřežské vrchoviny. Rkp., archiv KG ČSAV, Brno 1961.

— Nové nálezy spodnotortonských sedimentů mezi Mohelnicí a Městečkem Trnávskou. — Čas. pro miner. a geol., Praha 1962 (v tisku).

PATERSON T. T.: The effect of frost action and solifluction around Baffin Bay and in the Cambridge district. — Quart. Journ. Geol. Soc., vol. 96, London 1940.

POSER H.: Das Problem des Strukturbödens. — Geol. Rundschau, vol. 24, Berlin 1933.

PROSOVÁ M.: Předběžná zpráva o polygonálních půdách ve Vysokém Jeseníku. — Přír. sborník Ostr. kraje, 13, (1/2), Opava 1952.

— Studie o periglaciálních zjevech v Hrubém Jeseníku. — Přír. sbor. Ostr. kraje, 15, (1), Opava 1954.

SEKYRA J.: Působení mrazu na půdu. Kryopedologie se zvláštním zřetelem k ČSSR. — Geotechnika, sv. 27, Praha 1960.

SCHOTT C.: Die Blockmeere in den deutschen Mittelgebirgen. — Forsch. z. deutsch. Landes- und Volkskunde, 29, (3), Stuttgart 1931.

WALCZAK W.: Gleby strukturalne w Karkonoszach. — Przegląd geograficzny, XXI, Warszawa 1948.

— O strukturních půdách v Krkonoších. — Přír. sborník Ostr. kraje, 11, (4), Opava 1950.

ZVEJŠKA F.: Blanenský prolom. — Práce Mor. přír. spol., XVI/1, Brno 1944.

DER BERICHT ÜBER DEN FUND DER STRUKTURBÖDEN IM DRAHNER HÜGELLAND

Auf den Hängen der isolierten, kuppenförmigen, mit unterkarbonischen Grauwacken gebauten Hügeln im Nordgebiet des Dražaner Hügellandes (in der Umgebung von Bouzov und Kladky) wurden die Strukturböden gefunden, deren Vorkommisse bis jetzt nicht bekannt waren. Diese Formen werden vom Verfasser als Reste der exhumierten vor-kreidischen kuppenförmigen Oberfläche betrachtet. Die Grauwacken sind tropisch verwittert und durch Frost zersplittert. In dünner Schuttedecke entwickelten sich nicht eben typische Strukturböden. Sie stellen Übergangsformen der Polygonal-, Streifen- und Pflasterböden dar, die teils auch durch Vegetation modifiziert sind. Es ist noch fraglich, ob die Strukturböden im Dražaner Hügelland fossile oder rezente Bodenfrosterscheinungen darstellen.

Jan Beneš

JAKÝ JE STAV ANTICKÝCH PAMÁTEK NA MORAVĚ?

Mnohým vlastivědným pracovníkům je známo, že na Moravě probíhá v posledních letech soupis antických památek. Četným dotazům různých zájemců a spolupracovníků činíme nyní alespoň stručnou zprávou zadost a odpovídáme jí na otázky, na co se akce zaměřuje, jaký má cíl a jaké jsou první výsledky zatímního soupisu.¹

Celou akci organizuje katedra starověké kultury filosofické fakulty University J. E. Purkyně v Brně; soupis se organizuje pokud možno v nejširší spolupráci s jinými vědeckými institucemi (například s katedrou historie UP v Olomouci), s vlastivědnými ústavy a muzei na Moravě. Cílem akce je získat co nejúplnější obraz stavu a počtu dokladů materiální kultury antického starověku využitím všech možností, jež poskytují moravské sbírky.

Pojem „antická památka“ nahrazuje tu vlastně více stránek materiální kultury, které se navzájem prolínají. V podstatě můžeme shrnout předmět a zájem soupisu do dvou velkých skupin: I. skupina zahrnuje zájem o oblast antického umění, a to v nejširších jeho formách a projevu; II. skupina pak zahrnuje zájem o antické

artefakty, které pocházejí většinou z moravských nálezů a souvisí tak nejrůznějším způsobem s nejstaršími dějinami Moravy — jsou pro ni historickým pramenem.

Všeobecně známý fakt, že naše sbírky nejsou nikterak antikami bohaté, byl mnohokrát zdůrazněn. Vedle bohatých kolekcí s perlami antického umění v zahraničí (Atény, Řím, Paříž, Mnichov, Drážďany, Leníngrad, Kodaň, Vídeň, Budapešť, Sofia atd.) ztrácejí se naše antické sbírky jako ojedinělé prosté květy. V tomto smyslu má také například Praha téměř výjimečné postavení, nemajíc, jako jedno z mála hlavních měst Evropy, antické muzeum. Není ovšem bez zajímavosti, že právě v současné době se reálně uvažuje o zřízení takové osvětově-kulturní instituce, která by seznamovala naši širokou veřejnost s materiální kulturou staleté antické historie, která vtiskla ráz celé velké etapě vývoje otrokářského řádu, a jejíž vliv přesáhl ještě mnohem dále. Na druhé straně se právě z těchto důvodů naskytá ještě větší nutnost všeobecného a odborného soupisu těch antických dokladů, které u nás máme; v některém případě jsou nepočtené, v jiném zase rozptýlené. A právě pro mnohá odvětví studia materiální kultury mohou mít pro badatele význam ne pouze jednotlivé doklady, nýbrž jejich celek, podávající nutnou orientaci o jejich regionálním rozložení.

Myšlenka soupisu antických památek u nás má již starší kořeny. V podstatě vznikly pro ni reálné předpoklady se vznikem klasické archeologie u nás, jež se propracovala z počátečního, převážně filologického zaměření k metodě archeologické práce. S řadou česky psaných příspěvků objevily se i první hlasy, volající po nutnosti souborné práce, která by ukázala, co vlastně v Československu z antiky máme. Bylo by možné jmenovat řadu pracovníků, kteří stáli u kolébky této myšlenky nebo ji přímo realizovali. Připomeňme tu alespoň dva zástupce staré a nejmladší generace: Veliké zásluhy o zakládání o rozhojňování antických sbírek u nás měl profesor Hynek V y s o k ý, první ředitel ústavu pro klasickou archeologii na české Karlově universitě, z jehož školy vyšla také většina českých klasických archeologů. Nejvíce antických artefaktů z československých sbírek publikoval ovšem v nedávné době mladý, nadějný archeolog Roman H a k e n . Zabýval se hlavně fondy Národního muzea a Moravského muzea v Brně a této činnosti zasvětil celý mladý život (zemřel v dubnu 1958, nedoživ 24 let).

Souborná práce však zůstala dodnes desideratem. Pěknou ukázkou obsahu našich antických sbírek byla výstava „Antické umění ve sbírkách a nálezech v Československu“,² která byla přístupna veřejnosti v Praze, v Brně a v Bratislavě v roce 1951. Výstava ukázala, že přes mnohé mezery je v celostátním měřítku slušná suma antických dokladů a že nejsou zdaleka ještě vyčerpány možnosti jejich výskytu.

Současný stav evidence antik v ČSSR je asi takový: V Čechách jsou dobře známy fondy velkých sbírek, jako například v Praze: Národního muzea, Umělecko-průmyslového muzea, Ústavu pro klasickou archeologii UK, dále v Plzni: Krajského muzea apod. Soupis menších sbírek, pokud je nám známo, proveden nebyl. Podobná situace je na Slovensku, které oplývá zejména doklady nalezenými přímo na svém teritoriu a kde také vznikla řada prací, jež splňují vedle jiného též charakter odborného soupisu (například práce O n d r o u c h o v y a jiných). Na Moravě se provádí tento soupis v současné době pokud možno na nejširší základně a s fotografickou dokumentací, jež má posloužit ke konkretizaci soupisu. Všeobecně lze říci, že se v celomoravském měřítku objevují ve sbírkách hlavně produkty uměleckořemeslné výroby a drobného umění. Jsou to například drobné plastiky, terakoty, úlomky architektury, stavivo — například římské cihly, keramika řecká a římská — například terra sigillata, řecké a římské mince, užitkové a toaletní náčiní atd. Dostí početně jsou zastoupeny římské lampy z pálené hlíny nebo z bronzu, římské a jiné antické sklo apod. Předběžný soupis byl zatím proveden v celé řadě sbírek na Moravě, jako například: v muzeu v Bílovci, ve sbírkách Ústavu pro klasickou archeologii university v Brně, v Mo-

ravském muzeu a v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Brně, v muzeu v Bruntále, v Bystřici pod Hostýnem, Frenštátě, Gottwaldově, Holešově, v zámku Hradci u Opavy, v muzeu v Hranicích, Javorníku, Jeseníku, Jevíčku, Jihlavě, Kopřivnici, Krnově, Kroměříži, Litovli, Mohelnici, Moravské Třebové, Novém Jičíně, v antické sbírce Vlastivědného ústavu v Olomouci, v antické sbírce katedry historie University Palackého, ve Slezském muzeu v Opavě, v muzeu v Ostravě, Prostějově, Uničově, Přerově, Šternberku, Šumperku, Uničově, v zámku Úsově, ve Valašském Meziříčí, Znojmě a jinde.

Výskyt jednotlivých artefaktů je v souvislosti jednak s genezí celé sbírky, jednak souvisí někde úzce se zeměpisnou polohou určité oblasti. Po této stránce mají např. obdobnou situaci jižní Morava a jižní Slovensko pro svou polohu, sousedící těsně s římským hraničním opevněním na Dunaji. Zde je hojně zástupců skupiny II., hlavně římských importů. Po této stránce slibují také nové archeologické výzkumy další žeň jak na Slovensku, tak na jižní Moravě (srovnej např. početné nálezy římských kolkovaných cihel ve Starém Městě u Uherského Hradiště³ apod.).

Vraťme se však k předmětu soupisu. Chloubou všech velkých světových sbírek jsou originální díla antického sochařství nebo alespoň jejich pozdní zdařilé kopie. Nepočtené doklady zlomků antické plastiky např. ve sbírkách v Brně, Olomouci, Mikulově a j. jsou jen nepatrným zlomkem toho, co vlastnily naše sbírky v minulosti. Vzpomeňme např. na bohaté rudolfínské sbírky, v nichž byla též taková díla, jako slavná socha Ilionea, představující nejmladšího syna Niobina, jak se vzepjatýma rukama brání střelám Apollónovým. Byla objevena v Římě 1556 a Rudolf ji záhy odkoupil z původního majetku kardinála da Carpi. Pro vzrušený, až patetický postoj celého těla bývá přiřítána řeckému sochaři Skopovi (4. stol. př. n. l.) a patří k největším originálním dílům antického sochařství. Po mnohých podivuhodných příhodách dostala se už jako torzo do mnichovské glyptotéky, k jejímž vzácnostem patří dodnes. Stopy zájmu o antické umění můžeme však sledovat ještě hlouběji v české minulosti. Víme, že např. sběratelem antických mincí byl i Karel IV. a že si zvláště zakládal na stříbrném denáru Augustově, který mu jako projev vděčnosti věnoval básník Petrarca.⁴

Nesrovnatelně lepší situace, způsobená větším výskytem materiálu, je u řecké keramiky, jejíž malířství (tzv. malířství vázové) je předmětem zájmu klasických archeologů na celém světě, a to nejen pro uměleckou stránku, ale též proto, že je pramenem poznání různých odvětví vědy o antickém starověku. Díky mezinárodní spolupráci a velkým edicím antické keramiky (po mnoho let vychází již např. soubor *Corpus Vasorum Antiquorum*) mohou se určovat nejen výrobní centra keramiky — což je důležité pro určování proveniencí ojedinělých dokladů — ale i rozlišovat morfologickým rozbořem hrnčířské okruhy a rozbořem stylu vystopovat práci jednotlivých malířů.

Protože jsou jednotlivé antické doklady rozptýleny téměř po všech světových sbírkách, není typologické určování váz a jejich zařazování do slohových skupin samoúčelné. Pro velkou originalitu řeckého vázového malířství, u něhož se téměř ani na jednom dokladu z několika tisíc známých exemplářů nevyskytuje totéž provedení v malbě a výzdobě, je mezinárodní keramografická spolupráce přímo nutná. Mnohá fakta, která byla utajena z nedostatku literárních nebo epigrafických dokladů, prozradily nevyčerpatelné motivy na vázách. Navíc jde o konkrétní nefalšovaný materiál, který byl denní pomůckou lidí, od nichž nás dělí tisíce roků. Studium těchto dokladů vede nutně k rozšíření všestranného historického poznání starověké společnosti a jejího řádu využitím tvůrčí kombinace literárních, nápisových a hmotných dokladů ať již hospodářského nebo uměleckého rázu. Soupis antických památek na Moravě má posloužit i těmto studiím. Není bez zajímavosti, že se v Československu připravuje vydání souborného díla *Corpus Vasorum Čechoslovakiae*, které má zveřejnit všechny památky antické keramiky v československých sbírkách s přihlédnutím k mezinárodním keramografickým katalogům.

Zástupců keramiky máme v moravských sbírkách mnohem více. Na prvním místě nutno zdůraznit doklady řecké keramiky s černými obrazy, jejíž náměty čerpají hlavně z bohaté mytologie, ale též z konkrétního života společnosti; jejich největší rozkvět spadá do 6. stol. př. n. l. Jsou např. ve sbírkách v Brně, Mikulově, Olomouci, Moravské Třebové apod. V tomto čísle *Zpráv* je např. fotografie cenného dokladu černofigurové řecké amfory.⁵ Je ve sbírce katedry historie UP pod inv. č. UP/27-4 a patří k výrobkům atické produkce, které byly vyráběny ve velkém počtu kolem roku 500 př. n. l., a to zejména pro vývoz. Malíř vyjádřil v černé barvě na původním podkladu oblíbený mytologický námět — ze života božstva Dionýsa, jehož kult a slavnosti, Velké dionýsie, patřily v Řecku k nejznámějším. Vzpomeňme jen, že daly vzniknout tragédii a komedii. Z doby, kdy amfora vznikla, známe nejen dobře výrobní techniku a jednotlivé hrnčířské dílny (nejznámější byla dílna Nikosthenova), ale známe i jména významných malířů černých figur na keramice; byli to např. Exekias a Amasis. Početně jsou v moravských sbírkách doloženy i nejužívanější drobné nádoby — lekythy, zejména k uchování olejů a různých vonných mazadel. — Ještě početnější doklady nalézáme v moravských sbírkách z řecké keramiky červenofigurové, jejíž rozkvět spadá do 5. stol. př. n. l. v Atice. Malíři pokrývají pozadí černým listem a postavy zůstávají v červené barvě hlíny; jemněji jsou propracovány zejména detaily malby figur. Pěkné doklady jsou v brněnských sbírkách, v Moravské Třebové a dále tři velké vázy (hydrie a kratéry) v zámku Lešná u Gottwaldova, pravděpodobně řecké jihoitalské produkce. To bylo několik poznámek k výskytu zástupců antického umění v moravských sbírkách.

Nyní se vraťme ke skupině II., reprezentující zejména římské importy v moravských nálezech. Může to být různý materiál denní potřeby a běžného použití. Připomenuty byly již cihly, značkové zpravidla kolkem příslušné vojenské jednotky nebo jménem výrobce, dále např. lampy z pálené hlíny nebo z bronzy a konečně typická římská keramika — terra sigillata, jež byla pro svou trvanlivost a estetické hodnoty velmi oblíbeným artiklem v obchodní směně císařského Říma, a to nejen v Itálii, ale později právě převážně v jednotlivých provinciích impéria a s nimi sousedících tzv. barbarských oblastech. Konkurovala dokonce po určitou dobu i přepychovým nádobám z tepaného drahého kovu. Sám soupis tohoto materiálu na Moravě zasloužil by samostatného zpracování.

Zmíníme se ještě alespoň ve stručnosti o nejrozšířenějším artiklu římských importů. Jsou jím římské mince, které se nalézaly a doposud nalézají na celém území Moravy téměř masově. Mince jsou nejrozšířenějším originálním antickým dokladem ve všech světových sbírkách a stejně je tomu i u sbírek moravských. Mince již samy o sobě jsou důležitým pramenem poznání různých stránek starověkého života, počínajíc způsobem směny a končíc složitými nadstavbově ideologickými jevy, které mince jako produkt své doby odrážejí. Není jistě náhodné, že antická numizmatika je důležitou pomocnou vědou starověkých dějin. Ačkoliv největší hodnota mince jako historického pramene spočívá ve faktu nálezu v určité oblasti, naskytá se na druhé straně i důležitost průzkumu celých numizmatických antických fondů, které u některých moravských sbírek dosahují velkého množství. Desetitisíce řeckých a římských mincí v moravských sbírkách, které nejsou zpracovány, dovolují předpokládat i typy dosud neznámé nebo málo známé. Římské mince, zvláště císařské, mohou být při nedostatku současných starověkých literárních zpráv i důležitým pramenem historickým, i když nemáme možnost poznat jejich přesné naleziště.⁶ Nabízí se zde dlouhodobý úkol — zpracovat jakési Corpus Nummorum Antiquorum Moraviae, které by bylo nemalým katalogem.

V souvislosti s otázkou importu římských mincí na naše území existuje početná literatura. Chtěli bychom zdůraznit pouze ten fakt, že si právě na Moravě vznikající archeologie a společně s ní moravská vlastivěda dobře uvědomovaly, jaký význam mohou mít za jistých okolností importy římských mincí jako historický pramen, jsou-li hodnoceny střídavě ve světle celkové historické situace a spolu

s ostatními prameny. I když jsou dnes v mnohém ohledu některé z těchto prací zastaralé, přece jsou pěkným svědectvím raného zájmu vědy o tuto otázku. Početné nálezy římských mincí na našem území mají mnohá vysvětlení, jak se k nám dostávaly: prostřednictvím římských obchodníků, jako kořist při germánských výpadech do římského území, vydržováním římských posádek mezi barbarskými kmeny, konečně i jako služné vojáků a gladiátorů, kteří se vraceli z římských služeb do své rodné země atd.

V nedávné době vyšlo u nás monumentální dílo „Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“, jehož první svazek (Praha 1955) je věnován nálezům antických mincí na našem území. Důkladnost a mnohostrannost tohoto pramenného díla (u antických mincí celkem 1208 nálezových čísel) je obrovská. Přesto však bude možno právě na základě soupisu antických památek na Moravě poskytnout k němu jistá addenda, která by přinesla některé neznámé (resp. zapomenuté) nálezy římských mincí, dále by přinesla přesnější lokalizaci nálezového fondu do dnešní sbírky, v jiném případě pak přesnější určení a interpretaci⁸ a konečně by se rozšířila o novou nálezovou literaturu po roce 1955 a o doplňky k literatuře starší.

Při této příležitosti přinášíme zde předběžnou zprávu o některých neznámých nálezech římských mincí na Moravě. Jsou to neznámé nálezy římských mincí z Kojetínska:⁹ denár Trajanův (98—117 n. l.), denár Julie Dommy (217 n. l.), manželky Septimia Severa, a malý bronz Volusiánův (251—253 n. l.); dále soukromá sbírka římských císařských mincí v Uničově, z nichž většina pochází z nálezů na jižní Moravě (Mušov, Pulgary, Milovice, Nejdek); identifikovat se podařilo předběžně mince Vespasiánovy (69—79), Hadriánovy (117—138), Marka Aurelia (161—180), Aureliánovy (270—275), Konstantina I. (306—337) aj. Zajímavý případ nálezů římské mince přinesl např. archeologický výzkum ČSAV u Moravičan na Zábřežsku roku 1960:¹⁰ V raně středověkém slovanském pohřebišti z 11. století byla v blízkosti lebky v hrobu č. 20 nalezena římská mince Faustiny starší (141), manželky Antonina Pia. Jde o typ Coh. II, str. 425, č. 150.¹¹ Vedoucí výzkumu se domnívá, že může jít o další z dokladů tzv. „obolu mrtvých“ u Slovanů.¹² Jistě by nebylo na místě usuzovat v tomto případě na nějaký hlubší význam nálezů, děl-li nás od doby ražení mince do doby jejího uložení v hrobě tisíc let. Je to důkaz o přežívání antické kultury do budoucnosti, třeba v téměř mikroskopických projevech.

Můžeme konstatovat, že již předběžný soupis v některých sbírkách na Moravě přinesl daleko příznivější výsledky, než se očekávalo. Zde je též namístě poděkovat všem, kteří se jakýmkoliv způsobem přičinili o zdar akce, jejíž úspěšný průběh spočívá právě v nezištné pomoci mnohých spolupracovníků.

¹ Článek se opírá o výsledky předběžného soupisu, jež jsou uloženy na příslušných pracovištích v Brně a v Olomouci. Srov. dále práci: J. BENEŠ, Antické památky v Severomoravském kraji (soupis), Olomouc 1961 (v rukopise); dále srov. Zprávy čs. společnosti archeologická při ČSAV, I — 1957 (seš. 1. a 2.), str. 12.

² Pod stejným názvem vyšel i její katalog v Praze roku 1951.

³ Např. V. HOCHMANNOVÁ-VÁVROVÁ, Nálezy římských cihel ze Starého Města u Uherského Hradiště, Sborník filosof. fak. univ. v Brně, VI - 1957, E 2, 23—36; táž, Římské cihly ze Starého Města u Uherského Hradiště, Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok 1956, část I - 1957, 83—89; táž, Stopy římské stavby ve Starém Městě u Uherského Hradiště, Vlastivědný věstník moravský, XIV - 1959, 139—142.

⁴ A. SALAČ — K. HRDINA, Římská mince v majetku císaře Karla IV., Listy filologické, 60 - 1933, 233—239.

⁵ O. PELIKAN, Řecká amfora v Olomouci a attický pozdní sloh černých figur, Listy filologické, 2 (77) - 1954, 49—57.

⁶ Klasickým příkladem mohou být bronzové ražby Antonina Pia (138—161) s nápisem REX QVADIS DATVS (= Kvádům dosazen král), které nám odhalují utužení vazalského poměru dunajských Germánů k římskému impériu v době kolem poloviny 2. stol. n. l., ačkoliv soudobé literární prameny o tom mlčí.

¹ Srov. např. J. KNIES, O římských nálezech starožitných na Moravě a důležitost jejich pro určování stáří, *Moravská orlice* 1890, č. 42–52; týž, O římských starožitnostech na Moravě nalezenných, *Český lid*, II - 1893, 68 sq.; I. L. ČERVINKA, O římských cestách obchodních na Moravě, *ČMM*, XIX - 1895, 29–39, 105–117, 201–217, aj.

⁸ Např. Severní Morava (Vlast. sborn.), č. 7 - 1961, 52–54.

⁹ Srov. též J. BENEŠ, Neznámé nálezy římských mincí z Kojetína a okolí, *Moravské numizmatické zprávy* 1962 (v tisku).

¹⁰ J. NEKVASIL, O výzkumu raně středověkého pohřebiště v Moravičanech, *Severní Morava*, č. 7 - 1961, 50–51.

¹¹ Podle náleзовé zprávy numizmatického oddělení Moravského muzea, č. j. Sn 1953/60, ze dne 23. VIII. 1960, dále podle originálu mince, uložené v mohelnickém muzeu. Pro identifikaci mince užito díla: H. COHEN, *Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain*, podle 2. vydání (Paris, I–VIII, 1880–1892), Leipzig 1930. Vedení numizmatického oddělení Moravského muzea a muzea v Mohelnici srdečně děkuji.

¹² *Ibidem*, 51.

IN WELCHEM STAND BEFINDEN SICH ANTIKE DENKMÄLER IN MÄHREN?

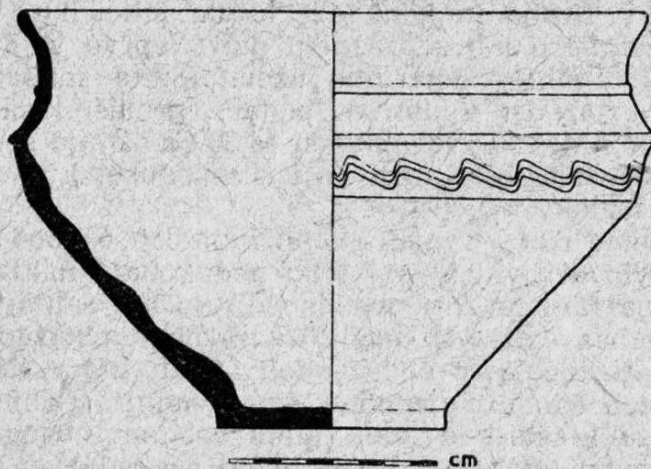
Der Autor informiert in seinem Aufsatz über den Verlauf, die Reichweite und die Auswertung der Aktion „Aufstellung aller antiker Denkmäler in Mähren“, welche die Katheder für Altertumsforschung der Philosophischen Fakultät in Brno unter Mitarbeit der Katheder für Historie der Philosophischen Fakultät in Olomouc durchführt.

Zora Trňáčkova

POZDNĚ ŘÍMSKÁ NÁDOBA Z OLOMOUCE

Roku 1910 byla v Olomouci při kopání základů pro obnovovanou Sarkandrovu kapli na nároží dnešního Universitního náměstí nalezena část nádoby, rozpadlá ve dva velké střepy.¹ Nádobu je možno rekonstruovat. Je vyrobena na kruhu ze světle šedé jemné hlíny, povrch je překryt tenkým tmavým povlakem. Vnitřní povrch je zvlněn soustřednými vývalky a žlábký. Nádobu má tvar hluboké mísy s mírně vyhnutým oblým okrajem. Na rozhraní hrdla a výdutě leží nevýrazné oblé žebro, v místech největší výdutě je střežovitě žebro. Pod ním vytváří výduť nádoby plochý pás, na němž je vryta strmá vlnice ze tří rýh. Masivní dno tvoří nožku. (Výška 162, průměr okraje 242, výdutě 250 a dna 88 mm.)

Podle tvaru i způsobu výroby je nádobu z Olomouce možno přiřadit k pozdně římské na kruhu robené keramice, a to k typu, který je zvlášť charakteristický pro Moravu a jihozápadní Slovensko. Z analogií je nutno jmenovat především popelnice téhož typu z rozsáhlého pohřebiště v Kostelci na Hané (hroby 89, 201, 329, 386, 415),² dále z Hrubčic (okr. Prostějov),³ v jižní části Moravy z pohřebiště v Šaraticích (okr. Brno-venkov),⁴ na Slovensku z pohřebiště v Očkově u Piešťan.⁵ Podle

Pozdně římská nádoba z Olomouce (inv. č. VMO 5080).

druhů spon v kosteleckých hrobech 201 a 415 je možno tento druh keramiky, k němuž patří olomoucká nádoba, datovat rámcově do 4. století n. l., počátek jeho výroby někdy k roku 300.⁶ Zdá se, že popsany typ hluboké mísy s vlnicí na plochem pásu na výduť je charakteristický zvláště pro oblast Pomoraví a přilehlou část jihozápadního Slovenska⁷ a byl hromadně vyráběn někde v této oblasti. Hrnčířské dílny, které vyráběly ve 4. století n. l. velmi podobnou keramiku, byly zatím zjištěny v Jiříkovicích u Brna. Teprve další výzkumy mohou však blíže objasnit, jak přesné datování těchto typických nádob, tak určit i místo jejich výroby.

¹ Vlastivědný ústav Olomouc, archeologické oddělení, inv. č. VMO 5080. — E. BENINGER-H. FREISING, Die germanischen Bodenfunde in Mähren, 1933, s. 33.

² J. ZEMAN, Severní Morava v mladší době římské, Praha 1961, s. 238.

³ I. L. ČERVINKA, Archeologický výzkum na Prostějovsku, Prostějov 1900, s. 70—71, tab. VIII.

⁴ Z. TRŇÁČKOVÁ, Žárové pohřebiště z pozdní doby římské v Šaraticích, Pam. arch. LI 2 1960, s. 517.

⁵ T. KOLNÍK, Popolnicové pohřebisko z mladší doby římské a počátku doby stahovania národov v Očkove pri Piešťanoch, Slov. arch. IV 2 1956, tab. III.

⁶ J. ZEMAN l. c., s. 239. — T. KOLNÍK l. c., s. 278. — Z. TRŇÁČKOVÁ l. c., s. 598.

⁷ Z. TRŇÁČKOVÁ l. c., s. 606. — T. KOLNÍK, Pohřebisko v Bešeňove, Slov. arch. IX 1—2 1961, s. 261.

⁸ J. POULÍK, Jižní Morava země dávných Slovanů, Brno 1948—1951, s. 24—27.

Zusammenfassung.

Im Jahre 1910 wurden bei der Joh. Sarkander-Kapelle zwei grosse Scherben eines grauen Drehscheibengefäßes gefunden. Diese charakteristische Gefäßart ist von mährischen (Kostelec na Hané, Hrubčice, Šaratice) und südwestslowakischen Gräberfeldern (Očkov) bekannt und wurde wahrscheinlich in diesem Gebiet hergestellt (die Werkstätten in Jiříkovice bei Brünn?). Zurzeit wird diese Keramik nach den Gräberbeigaben ins 4. Jh. u. Ztr. datiert.

Zdeněk Gardavský

HUSITSKÁ PEVNOST NA ZDECH KARTUZIÁNSKÉHO KLÁŠTERA U DOLAN

Existence i hmotné pozůstatky hradiska, ležícího severovýchodně od Dolan, byla dosud hodnocena víceméně jednostranně. Poměrně chudá odborná literatura¹ se zabývala jednak funkční stránkou první historické fáze hradiska — klášterem v „Údolí Josafat“ — nazývaným dnes „Kartouzkou“, jednak několika sporými stavebními zbytky a poměrně bohatými nálezy z vykopávek posledních let,² provedených školními žáky. Druhá funkční fáze území jako husitské pevnosti byla opomíjena a zásluha o její zdůraznění patří teprve V. BURIANOVÍ, který se dotkl též struktury staršího klášterního území, dříve souborně nehodnoceného. Další průzkum,³ k němuž dal V. Burian podnět, přináší komplexnější pohled na hradisko, zvláště v jeho druhé významnější fázi. Umožňuje souhrnný rozbor fortifikační stránky i dispoziční struktury území v podobě, kterou ovšem předstihne připravovaný archeologický výkop.

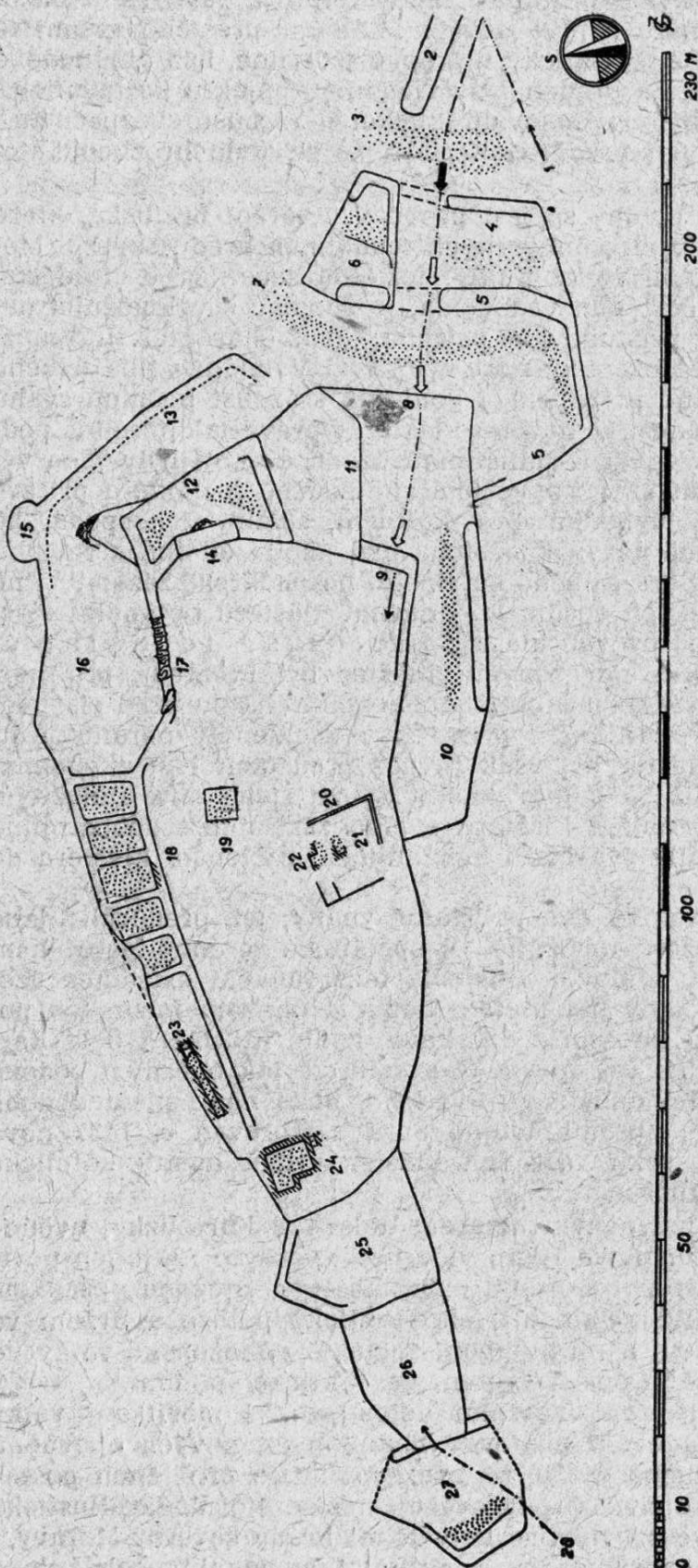
Již dnes však můžeme říci o území a jeho funkcích v době klášterní a pevnostní více, než tomu bylo dříve, kdy ani jeho nedokonalý nákres⁴ nepřinášel bližší vysvětlení územních a funkčních souvislostí. Proto bylo autorům obtížné rozebrat spolehlivě dílčí jevy bez možných omylů ve svých hypotézách. Pokusme se tedy hodnotit dolanskou Kartouzku v obou jejích fázích při vzájemném sepětí údajů historických, územních i fortifikačních a v porovnání se zmínkami a názory uvedených autorů. Vznik kláštera a jeho ranou existenci uvádějí autoři odlišnými údaji,⁵ avšak jednotnými letopočty. Podstatnými však nejsou hlavní údaje o položení základního kamene markrabětem Joštem r. 1388, vybudování kláštera v le-

tech 1388—1399 a klášterního kostela v letech 1400—1407, nebo příslušná povolení udělená řádovou kapitulou, papežem a biskupem. Podstatnou je však skutečnost, že klášter byl vybudován „v předstihu“,⁶ před novým osídlením přestěhovavšími se mnichy, že byl vybudován plánovitě, organicky a zřejmě jednotně, bez dlouhodobé etapovitosti,⁷ při čemž stavby funkční předcházely vlastnímu objektu kultovnímu.⁸ Neméně podstatnou skutečností bylo vybudování kláštera na místě bezpečném,⁹ chráněném do té míry a opevněném později tak silně, že se stalo hrozbou katolické Olomouci.

Plánovitost stavby i bezpečnost polohy se jeví posud v utváření hradiska, které je charakterově blízké ostrožním hradiskům četných feudálních hradů severní Moravy. Dobré ovládání širokého údolí říčky Kukly, ležícího severně od hradiska, úzkého údolíčka jižně od něho i cest jimi vedoucích, je spojeno s vyloučením nepřátelského soustředění a útoku z přístupového ostrohu, jehož charakter tuto možnost bojového použití ještě v době založení kláštera vylučoval. Výhodná volba úzkého přístupového hrdla, přehraditelného příkopem, i poměrná sráznost bočních svahů hradiska byly fortifikačními přednostmi nového kláštera; právě tak terénní podmínky vlastního staveniště a jeho vztah k sídlištnímu území a okolí byly jeho výhodami funkčními. Vlastní stavební území bylo poměrně značně rozlehlé a při své rovinnosti a plochosti neobyčejně výhodné pro kultovní, sídelní a hospodářské funkce klášterního útvaru. Poměrně nevysoká poloha nad jižním údolím a rovinou umožňovala dokonalou vazbu kláštera samého na vlastní hospodářské zázemí¹⁰ i na širší území přidružených poddanských vesnic¹¹ — dávala klášteru optimální existenční podmínky. Musíme tedy posuzovat klášter jako útvar feudální se všemi jeho aspekty i znaky z nich odvozenými. Klášter byl útvarem, pro nějž vlastní dominium a jeho zdroje představovaly ekonomickou ochranu před cizí mocí, pro nějž výhody situování a fortifikační prostředky znamenaly obranu proti nepříteli i vlastním poddaným. Klášter byl však rovněž představitelem ekonomického i mocenského útlaku, v nějž se mohlo změnit využití jeho síly. Důležitým bylo též hospodářské a provozní soužití kláštera s jeho zázemím a oboustranné působení těchto funkcí, jež ovlivnily výškové i komunikační začlenění kláštera do sídelního prostoru.

Klášter měl již v době svého vzniku dva podstatné znaky, jež předurčily jeho přebudování na husitskou pevnost a umožnily ji: specifické terénně-fortifikační podmínky a plošnost i rozsáhlost polohy.¹² Husitská fáze funkční existence území¹³ započala dne 2. února 1425, kdy byl klášter dobyt a obsazen husitskou posádkou, vedenou snad hejtmanem Dobšem z Tvorkova. Podle BURIANA byla Kartouzka za pomoci obyvatel okolních vsí opevněna a stala se tak opěrným bodem, kterého se olomouckým nepodařilo dobýt. Po krátkém, blíže neurčeném období, kdy snad se husité odtud stáhli, obsadil údajně Smil z Moravan r. 1437 nová opevnění nočním útokem. Téhož roku však byl klášter vydán husity katolické Olomouci za úplatu a městem rozbořen.

Projdeme-li celým rozsáhlým opevněným útvarem dolanské Kartouzky, uvědomíme si, že tato strohá BURIANOVA slova říkají více, než je skryto na jejich povrchu. Nebyl-li klášter Husity spálen a rozbořen,¹⁴ nýbrž obsazen vítěznou posádkou, svědčí to o významu, který husité přikládali jeho taktické poloze a držení ve strategickém záměru dalšího vedení a prohloubení sociálně-náboženské války na Moravě. Výstavba nových opevnění svědčí o tom, že taktické podmínky území se novými formami boje, zvláště zdokonalením dělostřelby i měřítkem války podstatně změnily, že území vyžadovalo pro svou nedobytnost nových opevnění, že však také jejich vybudování umožňovalo, že zde bylo místo pro jejich postavení. Fortifikační kvalitu nových opevnění pak ověřují následující údaje. Husitská pevnost v Dolanech, rozsáhlá i ve srovnání s největšími hrady severní Moravy,¹⁵ nebyla dobytá bohatým královským městem s četnými spojenci,¹⁶ neboť bylo těžko ji dobýt po vybudování dělostřeleckých plošin a srubů přímým útokem. I husité, její zbudovatelé, se jí snad musili podruhé zmocnit lstivým a překva-

HRADISKO DOLANY. 1. situační plán Stav 1958—1960.

1. Příjezdní cesta od Dolan. 2. Vrchol horského hřebetu, propojující předsunutá opevnění na východní straně s vlastním hradiskem. 3. Mělký zbytek prvního příkopu 4., 5., 6. Valová předhradní opevnění. 7. Hluboký druhý příkop. 8. Místo první brány vlastního hradiska. 9. Místo druhé brány hradiska v okružní klášterní hradbě (9 - 14 - 17 - 18 - 24 - 9). 10. Jižní meziphradební parkán. 11. Obranná plošina nad branami. 12. Valová plošina s funkcí štítového opevnění. 13. Jednostranný dolní val. 14. Vysoký zadní val. 15. Nasypnaný oválný rondel pro umístění srubu. 16. Severní meziphradební parkán. 17. Propojující skalní bradlo. 18. Rozrušené základy místnosti, vestavěných do parkánu. 19. Prohlubeň po bývalé místnosti. 20. Nově objevený základ zdi, obkličující čtvercový útvar, pravděpodobně menší křížovou chodbu. 21. Prohlubeň úzké místnosti se zbytky zdiva. 22. Zbytky zdiva s ostěním okna. 23. Příhradební, posud částečně klenutá chodba. 24. Místnost bývalé hrnčířské dílny. 25., 26. Obranné plošiny na konci ostrohu, stupňovitě klesající k údolí. 27. Třetí obranná plošina s nasypnaným valem. 28. Přístupový chodník, ostře stoupající od Dolan.

pivým nočním útokem. A v té době, kdy byli ochotni pro změnu politických podmínek se dolanské pevnosti vzdát, měla její existence pro katolické město posud tak záporný moment, že přivítalo možnost jejího výkupu a dalo přednost i finanční ztrátě a rozboření církevních budov, které je zbavilo možné nepřátelské pozice v týlu.

Jedině po objasnění těchto souvislostí a skutečností můžeme správně hodnotit opevněný útvar dolanské Kartouzky, na jejímž území dnes převládají stavby fortifikační i její rozsah, kde fortifikační fáze husitská přesáhla délku i objem funkční fáze klášterní.

V posud uveřejněných popisech polohy, terénu a opevnění Kartouzky je tomu věnována malá pozornost. Autoři se povětšinou omezují na strohé konstatování katastrálních údajů i pojmenování¹⁷ a na hrubé charakterizování vlastního útvaru. Výrazně modeluje klášterní hradisko pouze BURIAN a zdůrazňuje terénní štít na zúžené východní straně.¹⁸ J. KŠÍR zde sice uvádí tři valy, jak v podstatě odpovídá skutečnosti, domnívá se však, že jde o původní opevnění klášterní. „Hřebenu,“ který se zvedá nad klášterem a vybíhá k východu do mateřského horstva, však nevěnuje nikdo pozornost. Tento útvar je však zajímavý z hlediska terénního i fortifikačního. U mnoha nadúdolních feudálních opevnění vybíhá ostroh náhorní plošiny hřebenem rovinným, stoupajícím nebo mírně klesajícím, plynule se zúžujícím nebo rozšiřujícím směrem k hradisku. Náhorní plošina horského hřbetu, ležící 500 m východně od Kartouzky se však směrem k ní zužuje a rozšiřuje, klesá a opět vyrovnává několika vlnami a zcela náhle padá ostře do hloubky až k hradisku úzkým dlouhým hřebenem, vylučujícím soustředěný a rychlý branný přístup k němu. Hřeben se pak stejně náhle vyrovnává, rozšiřuje a vytváří k západu širokou trojúhelníkovou plošinu hradiska, velmi ostře spadající k severu do velké hloubky údolí, pozvolněji pak k jihu do mělkého údolního úvozu. Hradištní kopec, který vytryskl táhlou kapkou z lůna hor, vnořil se do údolí až v rovinku, kde nadržžený potok vytvořil přirozené bažinné plochy a později umělé klášterní rybníky.

V době vybudování nebyl klášter ohrožen ani s hřebene, ani se svahu severního, západního či jižního. Hlavní klášterní hradba¹⁹ obepínala vnitřní území v podobě táhlého lichoběžníka, vyznačeného dnešními valy ssutin z obvodových zdí. Je však pravděpodobné, že již tehdy byl vykopán příkop v zúžené terénní šíři a plošina za ním byla snad obklíčena palisádami. Klášter se však mohl obávat spíše jen náhodného útoku nebo živelného odporu lidu a neorganizovaného vzbouření. Husitská pevnost však již musela odolávat cílevědomému obléhání mocného vojska a musela se chránit před ostřelováním z vrhacích strojů a z děl. Jedině husitská epocha, velké nadšení i velká masa pracovníků mohla vybudovat valy a několik palebných stanovišť se sruby na mírném úseku hřebene²⁰ proti náhorní plošině, kde se mohlo soustředit vojsko obléhatelů. Jen husitům odpovídají několikeré valy na východní straně hradiska, klesající až k příjezdní cestě a obranné plošiny na západní straně, sestupující až k styku obou údolí.

Opevněný klášter zdvojnásobil svůj rozsah a zdesateronásobil svou sílu. Na severní i na jižní straně obdržel hradební parkány, nové valy, nové příkopy i jakési předhradí, navazující na táhlou opevněnou pozici na Hřebenu.

Příjezdní cesta od Dolan vede dnes, tak jako kdysi, až do těchto míst, kde se náhle dělí ve tři směry. Severní z nich, mířící do Nových Sadů i jižní, sledují vrstevnicovou linii horských svahů, kdežto střední šplhá ostře vzhůru na opevněný horský hřeben. Příjezd na hradisko se obrací ve čtvrtém směru náhle k západu a směřuje podél výběžku hřebene, podobajícího se uměle upravenému valu²¹ až k předhradním příkopům. Překračuje v nově nasýpané niveletě první mělký příkop, za nímž se měkce rýsují zbytky prvního valu. Druhý val, mnohem širší²² a lépe zachovaný, následuje za ním a obtáčí hradisko k jihozápadu ve stálém poklesu, až k linii dnešní přístupové cesty, jejíž průběh střežil z bezpro-

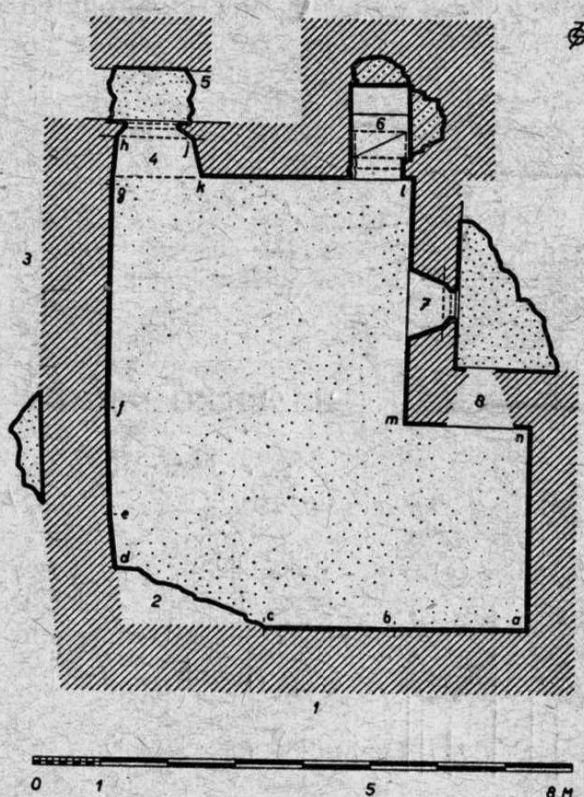
střední blízkosti. Oba valy navazují na severní straně na trojúhelníkovou obrannou plošinu, lemovanou posud zbytky valu,²³ která byla vyvýšena oproti úrovni cesty a chránila v prostoru malého předhradí její další průběh. Poté přechází cesta hluboký příkop starého kláštera, pravděpodobně prohloubený a husity protažený k jihu a vchází do první, možná již zděné brány vlastního hradiska. Místo první brány leží v linii parkánového valu, který uzavírá na jižní i na severní straně poměrně rozlehlé plochy parkánů. Jejich úrovně jsou sníženy dosti značně²⁴ oproti úrovni vnitřního hradiska. Starý přístup k němu, totožný s dnešní cestou, prochází táhle stoupajícím územím mezibraní. Za bývalou druhou branou, ležící dnes v širokém valu,²⁵ vzniklém pravděpodobně ze ssutin kamenných obvodních zdí⁶² kláštera, leží vnitřní hradisko — původní klášter. Jeho téměř rovinné území je mírně zvlněno přesypy rozbořeného zdiva a prohlubněmi několika místností.

Velmi výrazně se rýsuje terénní relief severně od mezibraní, po pravé straně vstupní cesty. Terén stoupá ostře vzhůru, láme se v obranný pás,²⁷ střežící mezibraní a zvedá se již mírněji k mohutné valové soustavě, vybudované ve své dnešní podobě až v husitské době. Značně vyvýšený široký val, či spíše valová plošina, se zadním ještě vyšším valem, tvoří téměř vzorový příklad štítového opevnění hradiska proti nepřátelskému náporu.²⁸ Opevnění, které umožnilo velké soustředění palebných prostředků i mužstva, ovládalo dokonale svou výškou vlastní hradisko, předhradní opevnění, přístupová úbočí i cestu. Nebylo však vybudováno jako primární fortifikační útvar. Teprve druhotně byla využita skalní základna, vynikající posud na třech místech z terénu a skaliska byla obsypána materiálem a zeminou. Tento zásah však nebyl pokládán husity za dostatečný a mohutné opevnění bylo zesíleno jednostranným valem na přístupovém úbočí, jakousi obrannou pěšinou s palisádou. Ta navázala na severní straně na malý oválný rondel, nasypáný z hlíny a z úlomků lomového kamene. Rondel²⁹ stano- viště dělostřeleckého srubu, ovládal výborně severní i východní úbočí hradiska a zamezoval pokusům o boční proniknutí nepřítele. Na západní straně se připojuje k rondelu okraj severního parkánu, který se táhne až k západnímu nároží vnitřního hradiska. Parkán je lemován od jihu skalním bradlem, ostře klesajícím ze štítového valu. Bradlo,³⁰ které leží v pravděpodobné linii klášterní zdi, končí až v rovinné části hradiska, kde naň navazuje nízký val, vzniklý ze ssutin původní hradby. Mezi ní a původní parkánovou zdí leží řada šesti obdélných prohlubní, dělených zasutými základy.³¹ Linie hlavní i parkánové zdi směřují dále k západu, sbližují se a uzavírají ve svém zúžení zděnou, částečně klenutou, snad obrannou chodbu.³² Linie obou zdí se stýkají v kolmém navázání až v severovýchodním rohu nově vykopané místnosti hrncířské dílny.³³

Ze situačních vztahů je zřejmé, že severní zeď místnosti leží v linii vnitřní hradby, že místnost byla k opevnění přistavěna, nebo jím ve výstavbě ovlivněna. Zajímavé a cenné architektonické fragmenty ostění oken, dveří a komínového prostoru byly po odkrytí místnosti v mezidobí 1958—60 úplně zničeny a zdi uchované do značné výšky byly rozbořeny téměř do základů. Stejným způsobem bylo zničeno okenní ostění, ležící ve výkopu³⁴ v jižní části hradiska. Základ zdi, v níž spočívalo, leží spolu s další zdí, uzavírající obdélnou místnost³⁵ uprostřed čtvercové vyvýšeniny, lemované od východu nově obnaženou zdí,³⁶ Mimoto se uchovala severně odtud další čtvercová prohlubeň s okrajovými zbytky zdí.³⁷

Tím však rozsah území nekončí, neboť západně od vlastního hradiska klesá svah do hloubky údolí zužujícím se ostrožním výběžkem ve třech vzájemně navazujících, terasovitě uspořádaných plošinách.³⁸ První z nich je lemována na severní straně zbytkem valu, kdežto druhá již nejeví stop po opevnění. Zato třetí, nejnižší, má výrazný fortifikační charakter s obvodovým valem z lomového kamene³⁹ a zajímavými rohovými valy,⁴⁰ jimiž se plošina připojuje na vyšší střední plošinu. Plošiny zajišťovaly dokonale obranu západních přístupových svahů ostrohu a stře-

žily cestu, vedoucí k hradisku pod jejich svahy. Valy mají stejné charakterové znaky jako opevnění na horském hřebenu a předhradní valy a rondel na východní straně. Všechna tato opevnění jsou přisunuta až na samý okraj území nebezpečného hradisku — číhají doslova ve skoku na nepřítele, jenž by chtěl projít cestou, jenž by se chtěl shromáždit na vhodných plochách blízko hradiska, pod ním, vedle něho nebo nad ním. Všechna opevnění jsou zbudována z taktického hlediska přímo odvážně, předpokládají velkou statečnost posádky i její značnou početnost. Všechna jsou také vybudována jednotnou formou z lomového kamene, jeho úlomků a hlíny. Pozdní konstruktivní formu má však také zdivo a klenba zděné chodby, materiálově a strukturálně blízká části konstrukcí v místnosti hrnčířské dílny. Tam jsou také zřejmé stopy spěšného nepravidelného opracování ostění vchodu⁴² a vedle něho i v prostoru komínového tělesa se vyskytují doklady dvou etap výstavby.⁴³ Uvážíme-li rovněž strukturální spojitosti ostění⁴⁴ obou místností dojdeme k názoru, že z doby husitské přestavby pochází nejen většina opevnění, že jí však patří také část posud vykopaných konstrukcí a místností, nebo jejich přebudované úseky.⁴⁵

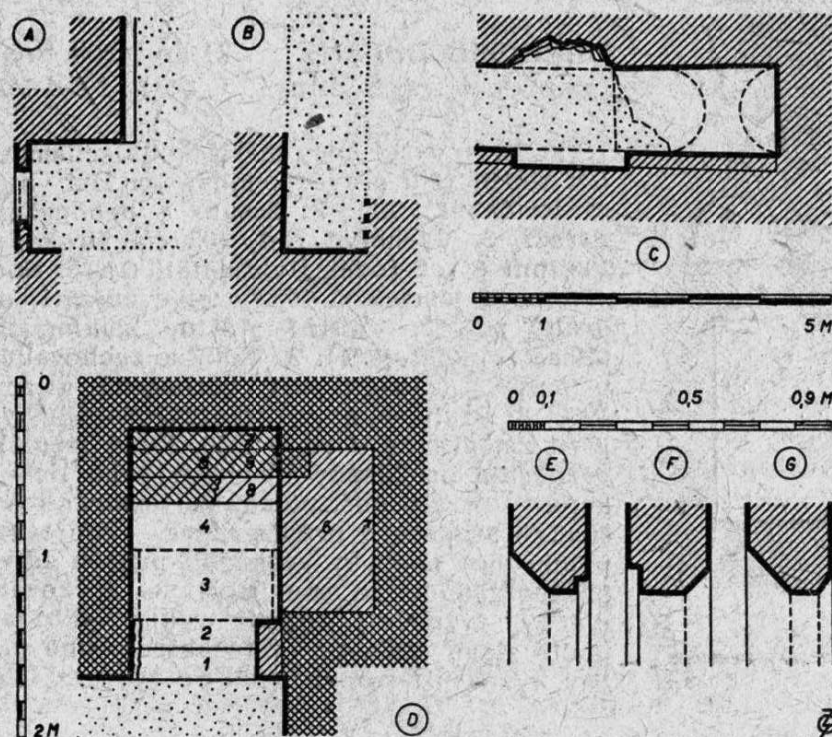
HRADISKO DOLANY 2. Půdorys místnosti hrnčířské dílny Stav 1958—60.

a-n. Vytyčovací body měřického schematu.
1. Severní zeď, pravděpodobně součást vnitřní hradební linie. 2. Sesuté a neobnažené nároží. 3. Východní zeď, 102 cm široká. 4. Vstupní otvor (ostění viz detail G). 5. Nová výkopová jáma z r. 1960 s objeveným lícem druhé zdi. 6. Vnitřní prostor komínového tělesa (viz detail D). 7. Okno se zachovaným ostěním v západní zdi, rozbořené v roce 1960. 8. Druhé okno s ostěním, odstraněným před zaměřením v roce 1958. Silná lemovka vyznačuje prokázaný líc zdiva nebo líc výkopu — šrafované plochy s lemovkou vyznačují prokázaný průběh zdiva — šrafované plochy bez lemovky vyznačují průběh zdiva, předpokládaný ze souvislosti — tečkované plochy vyznačují rozsah výkopových jam podle stavu 1958—61 — tečkošrafované plochy vyznačují rozsah sond ve zdivu.

Musíme si přirozeně uvědomit, že dlouholetá vojenská okupace kláštera vedla k setření jeho stránky ideově-kultovní, ale též stavebně-kultovní. Stavby nevyhovující nové potřebě byly s největší pravděpodobností strženy, již proto, že vybudování rozsáhlých opevnění kladlo vysoké nároky na stavební materiál a to v nejbližší dostupné vzdálenosti. Může to proto být pouze rozsáhlý archeologický výkop, který nalezne zbytky klášterních budov a odliší je od staveb husitských. Do té doby můžeme označit za klášterní stavbu čtvercový útvar ve středu jižní části hradiska jako součást jedné z křížových chodeb. Pravděpodobně jde o menší křížovou chodbu, do jejíhož prostoru byly později vestavěny další objekty. Východní zeď tohoto čtverce byla asi součástí hranice mezi „horním a dolním“ klášteřem,⁴⁶ rozmístěnými tak, jak odpovídá vzestupu základní terénní plochy, fortifikační potřebě i záměru oddělení provozů hospodářského a kultově-sídel-

ního.⁴⁷ Předpokládáme-li, že území tohoto významnějšího provozu, který byl ideově nadřazeným při formování hradiska, nemělo být průchozí ani dosažitelné prvním útokem, pak muselo ležet v západní části hradiska a hospodářský - dolní klášter v části východní. Jedině tak, ve shodě s feudálním principem vůbec, mohl být klášterní chrám, ležící v západní části hradiska, ideovým i architektonickým vyvrcholením zástavby území a ukončením přístupové cesty od východu.⁴⁸

Husitské vojsko, které obsadilo klášter, nemělo jistě nejmenšího důvodu k tomu, aby podrželo toto funkční, provozní a třídní rozdělení, které nebylo podloženo podstatnými taktickými výhodami. Kostel byl téměř určitě pobořen, více z materiálových potřeb než z ideových důvodů, ostatní objekty byly využity, přestavěny nebo odstraněny. Husitská destrukce i když jen dílčí a naopak konstruktivně zaměřená, byla následována velkou destrukcí, provedenou Olomoučany r. 1437, vybíráním kamene vesničany po dlouhá staletí a využitím materiálu pro stavbu kaple sv. Kříže⁴⁹ na hradisku. Tím však ničení dokumentů neskončilo a romantické a nezodpovědné výkopy v roce 1956 a posléze odvezení ostění vesničany i rozboření zbytků zdi návštěvníky ukázalo, že ani dnes, pokud nebude proveden cílevědomý výzkum, úprava hradiska a zajištění jeho ochrana, nebudou husitské dokumenty v Dolanech úplně bezpečné.

HRADISKO DOLANY

3. Architektonické detaily

Stav 1959—61.

- A. Detail odkrytého nároží s okenním ostěním (č. 22 situace), stav 6/1959.
 B. Detail zdiva úzké místnosti (č. 21 situace), stav v 6/1959.
 C. Detail zdiva a zaklenutí příhradební chodby (č. 23 situace), stav v 6/1959.
 D. Detail vnitřního prostoru komínového tělesa (č. 6 půdorysu hrnčířské dílny).
 Stav v 6/1959: 1. ostění, 2. cihelný pas, 3. vlastní komínové těleso, 4. cihelný pas, 5. kamenný pas.
 Stav v 1/1961: 6. vybouraná část zdiva, 7. líc další zdi, 8. první cihelná přizdívka, 9. druhá cihelná přizdívka.
 Silná lemovka a šrafování zleva do prava nahoru vyznačuje stav v 6/1958. Šrafování zleva do prava dolů vyznačuje stav po vyboření vezdívek v 1/1961.
 E. Detail bočního ostění okna v místnosti hrnčířské dílny (č. 7. půdorysu).
 F. Detail bočního ostění okna v místnosti č. 22 situace (podle detailu A).
 G. Detail bočního ostění vstupu v místnosti hrnčířské dílny (č. 4 půdorysu).

¹ Ve studii byla použita, nebo hodnocena tato místopisná literatura:

G. WOLNÝ, Die Karthause unter den Namen Maria im Thal Josaphat (Die Markgrafschaft Mähren, Olmützer Kreis, díl V, str. 94–96) Olomouc 1839.

J. ŠINDLER, Založení Kartuzie v Dolanech (Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké, ročník VI, str. 58–60) Olomouc 1927–1928.

Z. OPLUŠTIL, Kartúza v Dolanech (Z minulosti našeho kraje, díl I, str. 102–115) Olomouc 1928.

V. NESPOR, Dějiny Olomouce (Vlastivěda moravská) Brno 1936.

E. PROKISCH, Die Karthäuser in Dollein und Olmütz (Das Städtchen Giebau, str. 334–337) Hainfeld-Giebau 1941.

J. KŠÍR, Kartouzka v Dolanech, výkopy na zříceninách kláštera (Zprávy krajského vlastivědného střediska v Olomouci, č. 84, str. 54–56) Olomouc duben 1960.

V. BURIAN, Nálezy z husitského opevnění Kartouzky v Dolanech u Olomouce (Archeologické rozhledy, ročník XII, č. 2, str. 204–212) Praha 1960.

² Výkopy provedené povětšinou v roce 1956, hodnotí podrobně KŠÍR, str. 54, 55, zvláště po stránce jejich metodické a formální nedokonalosti.

³ Z. Gardavský, územní, fortifikační a architektonický průzkum území a jeho zaměření v 6/1959, srovnávací kontrola konceptu nákresů v 10/1960, průzkum terénního hřebene v 1/1961 rukopis článku, zpracován v březnu 1961.

⁴ ŠINDLER, str. 59 — Nákres zobrazuje velmi schematicky klášterní území v podobě krátkého obdélníka, lemovaného šrafovanou zdí, k němuž se přičleňuje na sv. straně řada šesti „cel“ a na jv. rohu sedmá „cela“. Nákres je opatřen různými světovými stranami, je však bez měřítka. Hlavním jeho nedostatkem je formální pojetí, neboť opomíjí nepravidelnost půdorysu klášterního území, zakresluje jeho lichoběžníkovou, západní polovinu jako přísně pravidelný obdélník a neuvádí jeho polovinu východní ani zřetelný systém opevnění. Pomůckou pro odborníky nebyla ani rytina, již reprodukuje NESPOR, str. 71. Ačkoliv je na nákresu uveden nápis — Carthusia valle Josaphat — nemůže jít o dokumentární nákres Kartouzky dolanské, nýbrž jen o reminiscenci s podobou jiného, snad olomouckého kartuziánského kláštera s ideální dolanskou krajinou. Klášter představuje objekt, v jehož architektuře jsou promítnuty prvky nejen gotické až renesanční, ale též převážně barokní až rokokové.

⁵ Velmi podrobné údaje o založení původního kláštera „Rubus sanctae Mariae“ nedaleko Tržku u Litomyšle v Čechách, o událostech před přemístěním na Moravu a celé problematice uvádí PROKISCH str. 334–5 a OPLUŠTIL str. 102–3. Založení a budování vlastního klášterního objektu popisují Šindler str. 59–60, Opluštíl str. 103, Kšír str. 54, Burián str. 204, 211, a Prokisch str. 355.

⁶ BURIAN zdůrazňuje na str. 204 „přeložen... do předem připravených objektů...“

⁷ Podle OPLUŠTILA str. 105 a PROKISCHE str. 336 „daroval Jošt v roce 1407 klášteru 200 hřiven pr. grošů na klášterní budovu a sice tak, že... uvalil jej na svoji ves Mladeč.“ Z formy darování, vylučující okamžité vybrání celé hodnoty i z vrocení můžeme předpokládat, že šlo o částku určenou na plynulou údržbu postavených budov nebo na jejich vybavení.

⁸ ŠINDLER str. 60 zdůrazňuje: „Započato bylo s nejnutnějším, tj. s domy obytnými a hospodářskými.“

⁹ ŠINDLER str. 59 hodnotí fortifikační nedostatky původního kláštera takto: „... byla zde (v Tržku) konečně třetí chyba po stránce technické... I poloha místa se zdála mnichům nevhodnou... usilovali o to, aby klášter byl přeložen do bezpečného údolí v Dolanech, které patřily k nadaci.“ PROKISCH uvádí obdobně na str. 335: „... ale jim bylo třeba mocnější ochrany... Také poloha místa se ukázala naprosto nedostatečnou.“ Kvalitativní závady původního stavení musely být skutečně značné, jestliže se mniši odhodlali k ekonomicky nákladnému přemístění kláštera.

¹⁰ Klášterní hospodářství se rozkládalo na mírných svazích a v údolí, severně i jižně od kláštera, v jeho bezprostřední blízkosti a pod dohledem z jeho hradeb. ŠINDLER str. 60 uvádí: „V údolí zřídili vedle starého rybníka Kuchyňky ještě dva nové pro chov ryb a na protilehlém, sluncem ozařovaném svahu rozsáhlou vinici. Na straně pak jižní zřídili velikou zahradu ku pěstování ovoce a hlavně zeleniny.“ Podle výsledku návštěvy z roku 1396 popisuje situaci obdobně OPLUŠTIL str. 103.

¹¹ Klášteru patřily blízké Dolany a Toveř, zakoupené pro ně r. 1378 za 774 hřiven a vzdálenější Moravičany a Palonín, zakoupené téhož roku za 886 kop grošů. Byly darovány kartouzi v Tržku r. 1379 biskupem Albertem ze Šternberka. Nadační zboží řádu bylo vloženo do zemských desek r. 1389 a potvrzeno i s privilegii papežem r. 1397. Pozemky a lesy zbořeného hradu Těpence získal klášter r. 1405 darem od markrabat

Jošta a Prokopa Lucemburských. R. 1406 získal klášter darem markraběcí dvůr v Haňovicích, ves Jívovou a zakoupil ves Loučany za 600 hřiven. (OPLUŠTIL str. 102, 103, 105, PROKISCH str. 334—6, WOLNY str. 94.)

¹² Tyto podmínky, umožňující rychlý zásah husitů do center osídlení, velké soustředění bojovníků v opevněních a rozvinutí opevnění v palebných řadách a úrovních, zneemožnily další využití hradiště jako event. loupežného hrádku pohusitského údobí, neboť byly úplně v rozporu s podobnou funkcí. (Potřeba skrytého umístění, nepřístupný malý útvar pro nepočetnou posádku, jednoduchá obrana.) Zánik opevnění byl ve změnách podmínek historicky a materiálně plně zdůvodněn.

¹³ Husitské údobí dolanského kláštera není posud dostatečně historicky zpracováno, jednotliví autoři se značně odlišují v datování útoků na klášter i v označení husitských hejtmanů. Poměrně nejpodrobněji se zabývá touto otázkou L. HOSÁK, Husitské revoluční hnutí v olomouckém kraji, Olomouc 1960, str. 16, 18, 20.

¹⁴ KSĚR str. 54, 56: „byl r. 1425 husity dobyt a zpustošen ... po zpustošení r. 1425.“ PROKISCH str. 337: r. 1437 ... Smil z Moravan ... zmocnil se kláštera a zpustošil jej úplně.“

¹⁵ Největší souřadnicové rozměry dolanského hradiska v konečné fázi výstavby činí 202,5 m / 84,5 m bez předsunutého opevnění na hřebenu a 674,5 m / 113,5 m i s předsunutým opevněním na hřebenu.

¹⁶ OPLUŠTIL str. 114, NEŠPOR str. 75: „R. 1423 utvořil se ku vzájemné podpoře velký spolek měst Brna, Jihlavy, Olomouce, Znojma, Jevíčka, Litovle a Uničova, jenž vládl slušnou mocí válečnou a vytrvale chránil katolických měst proti husitům.“ „Městská rada si vydržovala k ochraně města žoldnéře, pěši i 50—130 jezdců, jejichž veliteli byli r. 1425 Jiří Töpler, pak Jindřich z Fulštejna (r. 1435 propuštěn se 100 pěšimi a 10 jezdcy), r. 1426 Matěj Stoš z Albrechtic a nejdéle Janek Pňovský ze Sovince“ (HOSÁK str. 16, 20).

¹⁷ ŠINDLER str. 59: „Kartouzka leží v pokračování horského pásu Hřebene...“ — KSĚR str. 54: „na začátku údolí, nazývaného podle jména kláštera Josafat, při cestě vedoucí z Dolan do osady Nové Sady“ — BURIAN str. 204: „nad levým břehem potoka Kukly ... kulmový ostroh (kóta 331,5), zvaný Kartouzka“.

¹⁸ BURIAN str. 204: „mohutná kupa na západním (?) konci ostrohu je pozůstatkem valu nebo velké stavby.“

¹⁹ OPLUŠTIL str. 103: „Kolem kláštera strměla vysoká zeď“ — ŠINDLER str. 60: „Kolem kláštera však v místech, kde svahy kopce neskýtaly přirozeného opevnění, byla vystavěna vysoká zeď.“ Hrazení kartuziánských klášterů hradbou bylo běžným opatřením, již s ohledem na jejich polohu, vzdálenou od obydlí. Hradba Kartouzky v Dolanech musela být vybudována souvisle, neboť v žádném místě hradiska nevynikají skály do té míry, aby znemožnily přístup a nahradily hradební pás. Kvalitní vybudování hradby můžeme předpokládat tím spíše, že první převor Štěpán byl synem šlechtického mana a biskupského purkrabího Theodoricha, byl panovačný, neústupný a bojovný. Štěpán vedl ozbrojené spory se šlechtou v okolí klášterních statků — v letech 1407 s pány z Kunštátu, r. 1410 s Habartem ze Sulejovic a v letech 1410—15 s Heraltem z Bouzova. Na určitý pevnostní charakter kláštera můžeme usuzovat i z toho, že klášter si vydržoval vlastního purkrabího (r. 1404 Václav z Třesic) a měl dokonce rytířské poddané many, k nimž patřil Václav z Moravičan (WOLNY str. 94, PROKISCH str. 336).

²⁰ Předsunuté opevnění na „Hřebenu“, územně velmi rozsáhlé, má velký význam pro funkční kontrast s metodami stavby a obrany husitských opevnění. Proto byl jeho popis z článku dodatečně vyloučen. Nákrety a popis opevnění budou uveřejněny samostatně.

²¹ Předsunuté opevnění bylo asi připojeno k hradisku dvojími řadami palisád. Je možné, že dolní rovinná část hřebene sloužila v době klášterní pro příjezd a ten byl teprve později snížen do dnešní úrovně.

²² Val je posud ve své vrcholové části 3—3,5 m široký. Je vyvýšen až o 1,5 m nad úroveň přilehlého terénu a vybudován z lomového kamene.

²³ Vůči vlastnímu předloženému příkopku, dnes již zanešenému, je vrchol valu vyvýšen o 3 m.

²⁴ Jižní parkán je mírně prohlouben a jeho vnitřní úroveň je snížena o 4 m vůči terénu přilehlé části vnitřního hradiska.

²⁵ Val v délce 9 m je 3 m široký.

²⁶ Vznik valu v úseku západně od brány z pobožené zdi je naznačen charakterem valu s ostrou a převýšenou střední částí.

²⁷ Obranný pás — vodorovná úzká meziplošina s ostrým rozhraním svahů, je posud zachován mezi svahem od horního valu a velmi příkrým svahem k branám.

²⁸ Valová plošina, uzavírající též vyšší val, má celkové půdorysné rozměry 24,7 m / 12,3—17,1 m. Je oddělena úzkým, téměř zasypáným příkopkem od nejvyššího valu, dlouhého 9 m a širokého 3 m. Vůči plošině je val vyvýšen o 2—2,5 m, vůči vstupní cestě mezi branami o 8 m. Val spadá ostře rovněž k západu, do prostoru hradiska.

²⁹ Rondel má podobu oválu o délce os 9 a 6 m.

³⁰ Bradlo tvořené stupňovitými skalisky je ve své ploché vrcholové části průměrně 1,5 m široké a vyniká nad terénem ve formě skalního valu.

³¹ Dna prohlubně jsou snížena až o 1,5 m vůči přilehlému terénu. Okrajové základy jsou značně poškozeny a zdívo povětšinou vybráno.

³² Úzká polozasypaná chodba je lemována zbytky základů zdí na severní straně a dobře zachovanou zdí z lomového kamene na jižní straně; je slepě ukončena na východní straně půlkruhově-valenou klenbou o výšce patky 160 cm a výšce zdvihu klenby 50 cm. Chodba je celkem 12 m dlouhá, v zaklenuté části 2,1—2,25 m dlouhá a 1,1—1,2 m široká. Ve stěnách a klenbě zachované části jsou tři hluboké sondy hledačů. Viz detail C nákresu č. 3.

³³ Podrobně popisují místnost před zničením Kšír a Burian. Přesnou podobu místnosti ve stavu z r. 1958 uvádí nákres č. 2.

³⁴ Viz detail A nákresu č. 3.

³⁵ Místnost charakteru chodby je pouze 1,1 m široká, se zachovaným zdívkem délky 1,6 m. Viz detail B nákresu č. 3.

³⁶ Zeď z lomového kamene je 60 cm široká. Vyvýšenina leží průměrně 1,5 m nad úrovní dnešního terénu.

³⁷ Prohlubeň je snížena vůči okolnímu terénu o 1,2 m.

³⁸ Obě horní plošiny, mírně klesající a s ostrým rozhraním okraje svahů, jsou vybudovány uměle z lomového kamene, místy obnaženého.

³⁹ Plošina není jednotně zarovnána jako plošiny horní, nýbrž výrazně obklíčena k západu valem, mezi nímž a svahem horní plošiny leží měkká skleslina. Val je obrácen dovnitř stěnou sestavenou z volně kladených, velkých kusů lomového kamene; na vnější stranu má velmi ostrý svah dnes již částečně vytěžený i erodovaný, vybudovaný z úlomků lomového kamene. Původně měl val v celém průběhu šířku asi 3,5 m.

⁴⁰ Severní přípojný rohový val má půdorysné rozměry 3,6 / 1,5 m, jižní má rozměry 3,3 / 2,0 m. Oba valy leží v úrovni střední plošiny a teprve na ně navazovaly linie palisády, sestupující po úbočí k dolní plošině.

⁴¹ Klenba je ve vrcholu goticky zalomená. Tvořící křivka klenby však není tvořena půlkruhy, nýbrž segmenty, blíže se přímčkám a vázanými oválně do patečních zdí. Ve zdívu a klenbě jsou místy cihly, výplňový prostor mezi klenbou a starší vnitřní zdí na jižní straně je vyplněn cihelným záhozem.

⁴² Levé, východní ostění dveří má skosení v délce 18 cm (přepona pravoúhlého trojúhelníka o stranách 11, 13, 18 cm), kdežto pravé má skosení v délce 24 cm (13, 20, 24 cm).

⁴³ Za vnějším lícem zdí, v níž leží dveřní ostění, probíhá ve vzdálenosti 75 cm další zeď, vybudovaná z lomového kamene a cihel, odhalená novou jámou hledačů. Etapovitost existence konstrukcí v prostoru komínového tělesa se ukázala po stržení západní komínové stěny hledači. Před pobořením komínového tělesa následovaly v r. 1958 vnitřní komínové konstrukce za sebou takto: ostění 17 cm široké, sahající do hloubky 17 cm od vnitřního líce stěny místnosti, cihelný pás 16 cm široký, sahající do hloubky 33 cm, vlastní komínové těleso 39 cm široké, sahající do hloubky 72 cm, cihelný pás 26 cm široký, sahající do hloubky 98 cm, kamenný pás ve výklenku zdí 40 cm široký, sahající do hloubky 138 cm. Po vyboření stěny místnosti a vnitřku komínového tělesa v roce 1960 následují vnitřní komínové konstrukce za sebou takto: vybořený prostor komínu, sahající do hloubky 95 cm, první cihelná přízdívka 14 cm široká, sahající do hloubky 109 cm, druhá cihelná přízdívka 15 cm široká, sahající do hloubky 124 cm, vlastní zeď z lomového kamene a cihel, sahající od hloubky 124 cm. Vpravo od vlastního komínového tělesa tedy existoval již dříve nějaký prostor nebo komín, pak byl prostor zúžen a zmenšen přízdívkami. Vlastní komínové těleso, nyní již rozbořené, bylo silně zaneseno sazí, ačkoliv KŠÍR str. 54 píše, že „topeniště nebylo dosud používáno, cihly nejsou ještě zakouřené ani začazené.“ Již před rozbořením komínového tělesa provedli hledači do zadní průčelní stěny sondu hlubokou 82 cm a do pravé boční stěny sondu hlubokou 54 cm, zakreslené v půdorysu místnosti hrnčířské dílny (nákres č. 2).

⁴⁴ Obě ostění, zachovaná ještě v roce 1958, jsou zakreslena v detailu E, F třetího

nákresu. Burian uvádí mimoto ve svých nákresech obloukový profil vnějšího líce ostění a kamenické značky, jichž si všimnul při svém velmi pečlivém výzkumu těchto konstrukcí v r. 1956. Stopy profilu nebyly podle jeho udání zachovány již v celém průběhu. Je pravděpodobné, že při stálém poškozování, nebyly již v roce 1958 patrné.

⁴⁵ KŠÍR str. 56 se však domníval, že „přestavby jistě nepřicházejí v úvahu, snad jen opravy po zpusťování v r. 1425.“

⁴⁶ ŠINDLER str. 60, OPLUŠTIL str. 103 uvádějí souhlasně toto vertikální dělení klášterního území.

⁴⁷ BURIAN str. 211 předpokládá „uvedený počet třinácti mnišských cel na celé jižní polovině dolanského ostrohu ... v severovýchodní části zříceniny kostela ... na severní straně a jižním čele ostrohu zastavení hospodářských budov ...“ Jeho hypotéza tak vyvozuje podélné dělení ostrohu na funkční stránky klášterního území. Podle jeho předpokladu by nebylo je možno vůbec oddělit, ježto by se naopak víceméně promísily.

⁴⁸ BURIAN str. 204, 211 předpokládá situování kostela v čelní přístupové části hradistě, v místě nynějšího vysokého valu. Tento zajímavý námět je však vyloučen bližším průzkumem mohutně zvýšeného terénu obou valů nad první bránou. Rostlá skála vyčnívá až do úrovně 1 m pod vrcholem horního valu, což svědčí o tom, že v podloží obou valů jsou rozebraná skaliska, objevující se i severně a západně od valu ve formě skaliska a bradla. Valy tedy nejsou zarovnanou zříceninou kostela, kostel sám pak nemohl stát až nad valy, jak pro stísněnost polohy, tak pro nadměrné vyvýšení a funkční odtržení od klášterních budov tohoto řádového druhu.

⁴⁹ Kapli sv. Kříže vybudoval na hradisku kolem r. 1700 prelát Wiedeman. Byla obnovena r. 1750 a vyzdobena freskami od olomouckého malíře Josefa Sattlera. Roku 1800 byla odsvěcena a rozbořena, zatím beze stopy (č. 19 nákresu č. 1?).

Nákresy vlastní.

Recensoval arch. inž. Z d. H y n e k.

HUSSITISCHE FESTUNG AUF DEN MAUERN DES KARTHAUSERKLOSTERS BEI DOLANY

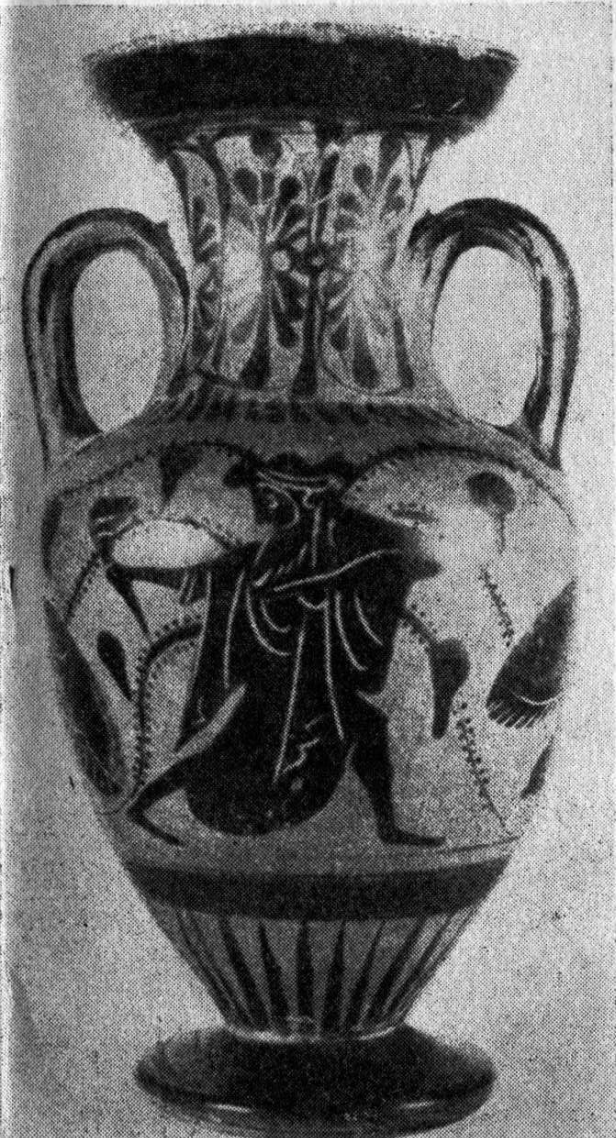
[Zusammenfassung]

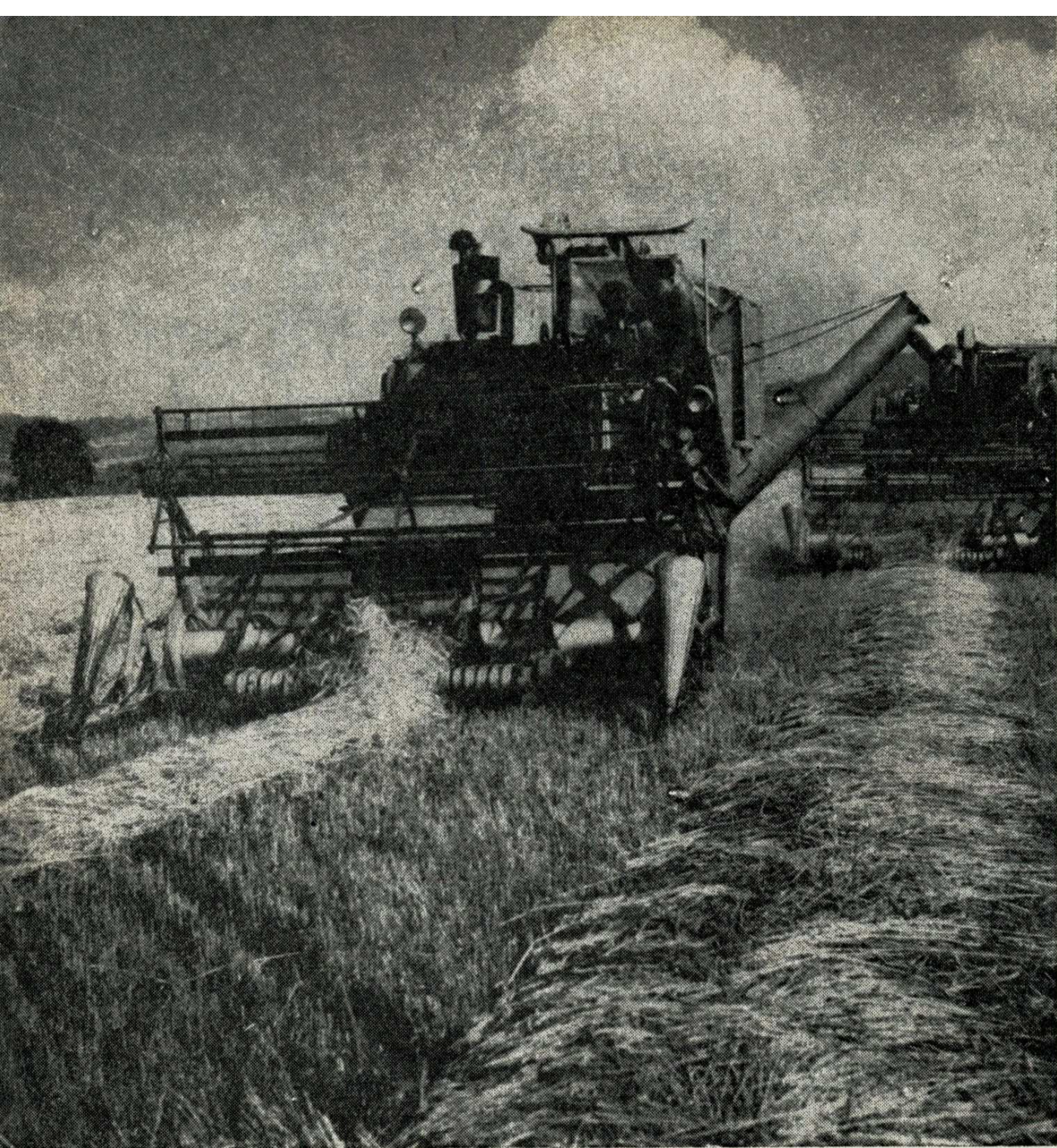
Die Öffentlichkeit und die Fachmänner interessieren sich in den letzten Jahren mehr und mehr um die Resten der alten Karthause unweit von Olmütz. Die unbewilligten Ausgrabungen der Schulkinder führten zur Forschung, Dokumentierung und Aufmessung des ganzen Geländes. Es hat sich gezeigt, dass die Mehrheit der umfangreichen Erdbefestigungen nicht dem Kloster, sondern der Hussitenfestung gehört. Sie wurde im Jahre 1425 von dem benachbarten Bauernvolke gebaut. Die Olmützer Bürger haben dreimal um die Eroberung der Festung versucht, doch vergeblich. Sie blieb bis zum Jahre 1437 in den Händen der Hussiten. Dann wurde sie demoliert.

1. Snímek z vernisáže výstavy „Od Měliése ke Karlu Zemanovi“ dne 22. července 1962 ve Vlastivědném ústavu v Olomouci.
2. Denár Traiánův z nálezů na Kojetínsku — avers (sbírka muzea v Kojetíně).
3. Denár Traiánův — revers.
4. Denár Julie Dommy z nálezů na Kojetínsku — avers (sbírka muzea v Kojetíně).
5. Denár Julie Dommy — revers.
6. Ukázky antického skla (výška 60—800 mm), ze sbírek katedry historie Palackého university v Olomouci, inv. č. UP/27-17/D; inv. č. UP/27-18/D.
7. Černofigurová řecká amfora, ze sbírek katedry historie Palackého university v Olomouci, inv. č. UP/27-4.
8. Torzo římské sošky (výška hlavy 107 mm), ze sbírek Vlastivědného ústavu v Olomouci, inv. č. A 1043.
9. Záběr z dvoufázové sklizně, JZD Paseka, 1962.
(Snímky 2.—8. k článku J. Beneše.)
(Všechny snímky vyjma č. 6 — foto J. Jurýšek, Vlastivědný ústav Olomouc.)

Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, vydává VÚ Olomouc, nám. Republiky 6. Řídí dr. Boh. Šula, grafická úprava Božena Bistřícká. Tisknou Moravské tiskařské závody, n. p., závod 12, Olomouc, Lidická 15. Povoleno ONV OŠK Olomouc — kul. 46/110-62-Šn. Vlastivědný ústav Olomouc.

T-05*21949

Využít či nevyužít nejvýkonnějších sklizňových strojů, nej-
pokrokovější technologie, to není věcí jen družstva, ale celé
společnosti.

Z hodnocení ústřední žňové komise,
Rudé právo, č. 231, 1962.